

Forskerforum

TIDSSKRIFT FOR FORSKERFORBUNDET

Kvalitetsstriden

Politikere både til høyre og venstre ønsket reform, men på grunnplanet murret det. I år er det 20 år siden kvalitetsreformen ble innført.

Side 16–22

Ny strid om frontfaget

Frontfagsmodellen verkar ikkje, meiner Unio. Dei møter mektig motstand frå LO og NHO.

FOTO: UNIO

«Offentleg sektor tapar i konkurransen om arbeidskrafta. Det går ikkje. Det går ut over tenestene våre til slutt,» sa Unio-leiar Ragnhild Lied til NRK 12. februar. Unio organiserer no 400 000 medlemmer.

Det nærmar seg lønsoppgjeret der industrien som vanleg skal forhandle fyrst. Frontfagsmodellen inneber at lønsutviklinga i privat sektor legg føringar for lønsauken i offentlig sektor. Logikken er at dersom lønstillegga vert høge, kan prisstiginga auke og gå ut over konkurransekrafta overfor utlandet. Dette kan truge arbeidsplassane i industrien, og då er vi tilbake der vi starta: i privat sektor.

Det er ikkje lett å kile seg inn i denne sirkelen der NHO og LO har ein del felles interesser. Refrenget er at alle må vere «lojale mot frontfaget» for å sikre arbeidsplassar og lønsvekst til alle. Unio, hovudorganisasjonen til Forskerforbundet og den største arbeidstakarorganisasjonen for langtidsutdanna, opponerer stadig kraftigare mot modellen. Når fasiten for lønsutviklinga ligg på bordet året etter forhandlingane, har privat sektor ofte hatt større lønsvekst enn offentlig sektor. Nyleg kom Unio med pressemeldinga «Nye SSB-tall bekrefter at frontfagsmodellen ikke virker». Dei viste til Statistisk sentralbyrås

førebelse tal over lønsutviklinga i fjor og konkluderte med at «lønsveksten i privat sektor har vært langt høyere enn frontfagsrammen, mens det offentlige har forholdt seg lojalt til anslaget».

Frontfagsmodellen er til stadig diskusjon og revurdering. Holden III-utvalet la i 2013 fram ein NOU som slutta seg til hovudprinsippet om at konkurranseutsett industri framleis skulle setje ei økonomisk ramme for dei andre oppgjera, men utvalet presiserte at resultatet i frontfaget verken skulle vere «golv eller tak». Det finst altså grenser for kor bundne andre sektorar skal vere av resultatet i privat sektor. Cappelen-utvalet i 2016 støtta òg opp om ei vidareføring av modellen. Både utvala stadfesta noko som var viktig for dei høgt utdanna medlemmene i Unio: Ikkje berre industriarbeidarar, men òg dei betre lønte industrifunksjonærane skal vere del av talgrunnlaget når dei andre sektorane forhandlar.

No har regjeringa sett ned eit utval som på ny skal vurdere korleis systemet for løns-

danning i Noreg fungerer. Det har kome til nokre element som er prega av den nye økonomiske situasjonen i Noreg og internasjonalt: høg inflasjon og høgare rentenivå, høgare importprisar og auka kostnader, større merksemd om beredskap og tryggleik. På ny tilspissar det seg mellom LO og NHO på den eine sida og Unio, Akademikerne og YS på den andre. Det var LO og NHO som tok initiativ til eit utval som skulle sjå på samspelet mellom dei ulike delane av den økonomiske politikken. Dei skreiv i eit brev til statsministeren: «Det er ikke behov for å adressere hvordan frontfagsmodellen gjennomføres, så dette bør ikke være en del av utvalgets mandat.» Dette fekk dei tre andre arbeidstakarorganisasjonane til å reagere. Dei gjorde det klart at korleis frontfagsmodellen fungerer i offentlig sektor bør vere ein del av gjennomgangen. Og slik vart det. Utvalet skal vere ferdig innan desember, og det dei kjem fram til kan dermed verte grunnlag for forhandlingane i hovudoppgjeret neste år.

Men fyrst kjem altså vårens oppgjer. Lat meg nemne eit siste moment som Forskerforbundet og Unio er opptekne av: Når Nato øver meir i Noreg, tener norske forskarar mindre. Det høyrast absurd ut, men forklaringa er: Når tilsette i Forsvaret deltek på øvingar, kan dei få tillegg som ikkje er ein del av den avtalte, «frontfagsregulerte» løna. På papiret vert desse tillegg lønsgliding, og systemet har ikkje vore finmaska nok til å skilje mellom ulike typar statstilsette. Ein forskar tilsett ved universitetet vert dermed indirekte straffa for tillegg i Forsvaret sidan statstilsette – jamt over – ser ut til å ha fått meir i lønstillegg enn det avtalte. «Det er helt uholdbart å ha et system der økt aktivitet i Forsvaret går ut over lønnsutviklingen til forskere og politifolk.» Det sa Guro Elisabeth Lind, som er leiar i både Forskerforbundet og i Unio stat, alt i 2021 ifølgje heimesidene til Unio.

Som de skjønner. Det vert eit krevjande oppgjer, og Unio er på offensiven.

Kjetil A. Brottveit
Redaktør

«Når Nato øver meir i Noreg, tener norske forskarar mindre.»

16 Omstridt kvalitet i 20 år

«Kvantitetsreformen.» «Den såkalte kvalitetsreformen.» Økenavnene sier noe om hvor kontroversiell den var blant forskere. Det er 20 år siden kvalitetsreformen ble innført.

26 Ulv, ulv

Ulveforsker Barbara Zimmermann klager ikke over hets. Men så leter hun heller ikke etter den på Facebook.

30 En uønsket laks

Pukkellaksen er på frammarsj i norske vassdrag. Nå bør den forberede seg på et forskningsbasert motangrep.

4 Stiller likere

– Det er en generelt økende oppslutning om likestilling, sier Mari Teigen. Hun leder Senter for likestillingsforskning, som runder ti år 8. mars.

6 Lang dags ferd mot innsyn

Forskere ved NTNU trengte historiske dokumenter fra Helsetilsynets arkiv. Tilgangen var ikke ordnet i en håndvending.

8 Forskende lekfolk

Når folkeforskning blir diskutert, er det én innvending som går igjen: Hva med kvaliteten?

11 Ingen penger på bordet

Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning ble vedtatt av Stortinget. Ingen forpliktende finansiering følger med.

12 Museale lønninger

Vi er nødt til å få opp lønnsnivået for de fagansatte ved museene, mener Maria Tripodianos, tillitsvalgt i Forskerforbundet ved museet Kode i Bergen.

FASTE SIDER

- 14 Innland
 - 24 Utland
 - 34 20 nøtter
 - 35 Ti kjappe
 - 36 Tilbakeblikk
-
- 37 Aldri anna enn språk
 - 38 Bøker
 - 40 Kronikk
 - 42 Debatt
 - 43 Gjesteskribenten
 - 45 Informasjon fra Forskerforbundet

Forskerforum

Nr. 3/2023 – 55. årgang

FAGBLAD OM FORSKNING OG HØYERE UTDANNING

Forskerforum blir redigert etter redaktørplakaten og er medlem i Fagpressen.

UTGIVER: Forskerforbundet, Postboks 1025 Sentrum, 0104 Oslo. Telefon: 21 02 34 00

ANSVARLIG REDAKTØR: Kjetil A. Brottveit, kjetil.brottveit@forskerforum.no

REDAKSJONSSEKRETÆR: Julia Loge, julia.loge@forskerforum.no,

JOURNALISTER: Lina Christensen, lina.christensen@forskerforum.no

Asle Olav Rønning, asle.olav.ronning@forskerforum.no

Kjerstin Gjengedal, kjerstin.gjengedal@forskerforum.no

KONTAKT REDAKSJONEN: redaksjonen@forskerforum.no

ANNONSER: Salgsfabrikken v/Ann-Kristin Valby (Kikki)

E-post: annonser@forskerforum.no. Mobil: 901 19 121

Design: Concorde Design. Trykk: Ålgård Offset.

ISSN 0800-1715. Opplag: 22 314

MARI TEIGEN

Senterleder ved Core – Senter for likestillingsforskning

AKTUELL MED:

Core feirer ti år på kvinnedagen 8. mars.

LIKESTILLINGSOPTIMIST

Etter ti år med likestillingsforskning peker pilene i riktig retning, mener senterleder Mari Teigen.

I ti år har Mari Teigen ledet Core, forskningssenteret som jobber med å forstå likestilling i arbeidslivet, blant annet i akademiet. I løpet av de årene har arbeidsmarkedet blitt mindre kjønnsdelt, for eksempel er det jevnere fordeling i høystatusyrker, forklarer Teigen.

– Det kan hende at jeg er en naiv optimist, men jeg tror likestilling mellom kvinner og menn i arbeidslivet er en prosess som kommer til å fortsette i et relativt positivt spor, fordi kvinners og menns oppfatninger om hvordan de skal leve livet sitt, er allerede dramatisk endret. Jeg har ikke noe tro på en retradisjonalisering.

– **Likestilling er et felt med veldig mange meninger.**

Er det noe som virkelig provoserer deg?

– Jeg blir både provosert og bekymret av sånne typer som Jordan Peterson, som sier at kjønnsforskjellene i de nordiske landene skyldes at kvinner velger ut fra sine naturlige preferanser. Men det er ikke det som skjer når friheten øker. Når friheten øker, velger kvinner likere menn, og menns yrkesvalg har endret seg minst. En annen sak i den offentlige debatten som jeg synes er veldig uheldig, er når det blir en konkurranse om det er kvinners eller menns rettigheter og situasjoner det skal være fokus på, når menns utfordringer kommer inn i likestillingsdebatten. Likestilling handler om demokrati, rettferdighet og menneskeverd.

– **Sikter du til noe konkret nå?**

– Debatten rundt hvordan gutter gjør det på skolen, skaper ofte et inntrykk av at guttene taper fordi jentene er gode. Jeg tror ikke det er riktig perspektiv.

– **Hvis det er feil perspektiv, hva er det riktige?**

– Å undersøke hva som skjer. Man kan få inntrykk av at det er noe som har skjedd i det siste, som et resultat av likestilling. Men jenter har lenge vært noe mer skoleflinke enn gutter. Det store spørsmålet er hva det betyr. Betyr det at gutter kommer til å gjøre det dårligere på arbeidsmarkedet enn jenter? Det er det så langt lite som tyder på.

– Jeg blir både provosert og bekymret av sånne typer som Jordan Peterson.

– **Men hvis gutter kommer dårligere ut av skolen, så kommer de vanskeligere inn i høyere utdanning, og det blir kvinne-dominans på en del populære studier.**

– Ja, der spiller den karakterforskjellen inn og er absolutt uheldig. Jeg tror det er bra for de utdanningene å legge opp til kjønnsbalanse i sammensetningen av studenter. Kanskje bør opptakssystemene til fag som medisin og psykologi endres?

– **Studieopptaket er oppe til vurdering, og et utvalg har nettopp foreslått å gå fra ekstra poeng basert på kjønn til egne kvoter for det underrepresenterte kjønn. Tenker du at det er redningen?**

– Jeg tror det går an å justere noe gjennom kvoter eller skolepoeng. Men jeg ikke sikker på om det er den beste veien å gå.

– **Hva ville du gjort, da?**

– Det kan ikke jeg svare helt sikkert på. Men noen av de utdanningene har eksepsjonelt høye krav for å komme inn, da er det mulig å sette en terskel på hva du som minimum må ha for å være aktuell, og så kan man ha andre prosedyrer for inntak. Jeg har ikke noen universalløsning, men for meg virker det kontraproduktivt at unge folk skal jobbe så hardt, til og med ta ekstra år etter videregående skole, for å øke poengsummen sin. Men vi har etablert en oppfatning om at skolepoeng er det rettferdige for opptak. Det går det an å pirke litt borti.

– **La oss fortsette videre oppover i akademiet, hva skjer med likestilling der?**

– Det er store problemer knyttet til midlertidighet, og det har blitt smalere krav for å gjøre en karriere og oppnå fast stilling. Det er ikke umulig at kvinner og menn reagerer ulikt på den usikkerheten som ligger i å satse på en akademisk karriere, men vi gjenfinner ikke helt det i de store tallene.

– **Det høres ut som du mener det skjer noe som ikke synes i de store tallene?**

– Vi har sett på om det som preger karriereløpene i akademiet, virker ulikt på kvinner og menn, men vi har ikke helt krysstallklare resultater. Noe tyder på at både kvinner og menn med doktorgrad teller litt på knappene om akademiet er det som best lar seg kombinere med andre ønsker for livet og familieansvar. En kan spørre om en nordisk arbeids- og familiemodell står litt i spenn mot det internasjonale arbeidsmarkedet som i økende grad preger akademiet. Men det handler også om andre faktorer, som de alternative arbeidsmarkedene.

– Men altså, Core fyller ti år, hvordan har holdningene endret seg på disse årene?

– Vi har undersøkt om det er økende polarisering i spørsmål om likestilling, slik man ser i sør- og østeuropeiske land særlig, med økende motstand mot både kvinners rettigheter og likestilling. Vi fant tvert imot at det er en generelt økende oppslutning om likestilling. Positive holdninger har økt for hele befolkningen, men mest i de eldre aldersgruppene. Det er en kohorteffekt. Aldersprofilen er på en måte snudd, før var de yngre mest for. Oppslutningsmønstrene henger også sammen med hva slags spørsmål som stilles. Hvis vi for eksempel spør om man bør innføre et tredje juridisk kjønn, eller en del av de spørsmålene som er med i identitetspolitiske debatter, så slutter de yngre sterkere opp enn eldre.

– Og det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, hva skjer der?

– Kvinners yrkes- og utdanningsvalg har endret seg ganske mye. Kvinner har gått inn i mannsdominerte yrker og utdanninger, mens menns valg i mindre grad har endret seg. Det handler blant annet om belønningsstrukturer. Lønnsnivå og karrieremuligheter er bedre i tidligere mannsdominerte yrker, mens insentivene ligger mindre til rette for å få menn

til å velge kvinnedominerte yrker og utdanninger.

– Hva skjer med de yrkene som blir mer kvinnedominerte?

Får de også insentiver som kvinnedominerte yrker?

– Du sikter til påstanden om at makten forsvinner ut når kvinner kommer inn. Det er fortsatt relativt attraktive yrker, relativt godt betalte og fleksible. En grunn til at det ikke er så enkelt som at lønns- og arbeidsvilkår reduseres når kvinner kommer inn i et yrke, er at kvinner har kommet inn i veldig mange yrker.

– Men dere har også vist at det vanskelig å få kjønnsbalanse på en del av de kvinnedominerte utdanningene.

– Et av problemene er at det ikke er nok mannlige søkere med den minimumskompetansen som skal til. Lønn og arbeidsvilkår er nok en del av svaret som vil være viktig for rekrutteringen til de utdanningene. Men det er kjempedyrt for det offentlige å øke lønnen i slike arbeidsintensive yrker, og det støter også mot den norske forhandlingsmodellen. Hvordan øke lønningene i helse uten at det også fører til en lønsspiral i frontfagsyrkene? Samtidig taler eldrebølgen og behovene i helsesektoren for at det er behov for å gjøre noen slike grep.

◆ AV JULIA LOGE

■ Mari Teigen mener det er god grunn til å følge med på hvordan sosiale medier endrer den offentlige debatten om likestilling.

FOTO: JULIA LOGE

Brukte nesten to år på å

Forskningsetisk komite advarer om at forskeres manglende innsyn i offentlige arkiver kan være et demokratisk problem.

ARKIV – Forvaltningen oppleves ikke som en god medspiller, sier professor John-Arne Skolbekken ved Institutt for samfunnsmedisin og sykepleie ved NTNU.

Skolbekken forsker på helsetjenester og trengte tilgang til 30 år gammelt arkivmateriale hos den statlige helseforvaltningen. Det ble starten på nærmere to år med tidkrevende arbeid for å få innsyn i dokumentene.

NTNU-professoren mener at saken viser at helseforvaltningen kan utgjøre et betydelig hinder for forskning og akademisk frihet.

Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) sier i en uttalelse at det ikke er forsvarlig at forskere må vente så lenge på innsyn.

Dette er saken

- Professor John-Arne Skolbekken ved NTNU søkte i mai 2020 om innsyn i en sak som gjaldt helseforvaltningens behandling av nyfødtscreening i Norge tidlig i 1990-årene.
- Det tok nærmere to år før han fikk innsyn i dokumentene, og noen av dem var fortsatt unntatt innsyn.
- Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH) mener det er uforsvarlig at forskere skal vente så lenge på innsyn.

LITE STIKK I HÆLEN

I Norge tas det en liten blodprøve fra hælen på alle nyfødte. Den analyseres for å avdekke risiko for en rekke sjeldne, men alvorlige sykdommer. I begynnelsen av 1990-årene ble

det diskutert en egen lovregulering av denne nyfødtscreeningen.

I 1992 gikk Stortinget inn for en lovregulering, som aldri ble satt ut i livet. I forbindelse med et doktorgradsprosjekt som Skolbekken er veileder for, ønsket han innsyn i hvordan helseforvaltningen så på en slik lovregulering.

Statens helsetilsyn hadde ansvaret for nyfødtscreeningen. Skolbekkens første henvendelse om innsyn ble sendt i mai 2020. Det tok imidlertid seks måneder før alle av Helsetilsynets dokumenter var gjort rede for.

Det er i seg selv i strid med offentlighetsloven, som sier at det skal gis innsyn i dokumenter så snart det lar seg gjøre.

HAR IKKE EGNE ARKIVARER

I forbindelse med forsinkelsen kom det fram at Helsetilsynets arkiv er lagret hos et privat selskap, og at det var vanskelig å finne igjen dokumentene. Mappene måtte letes fram

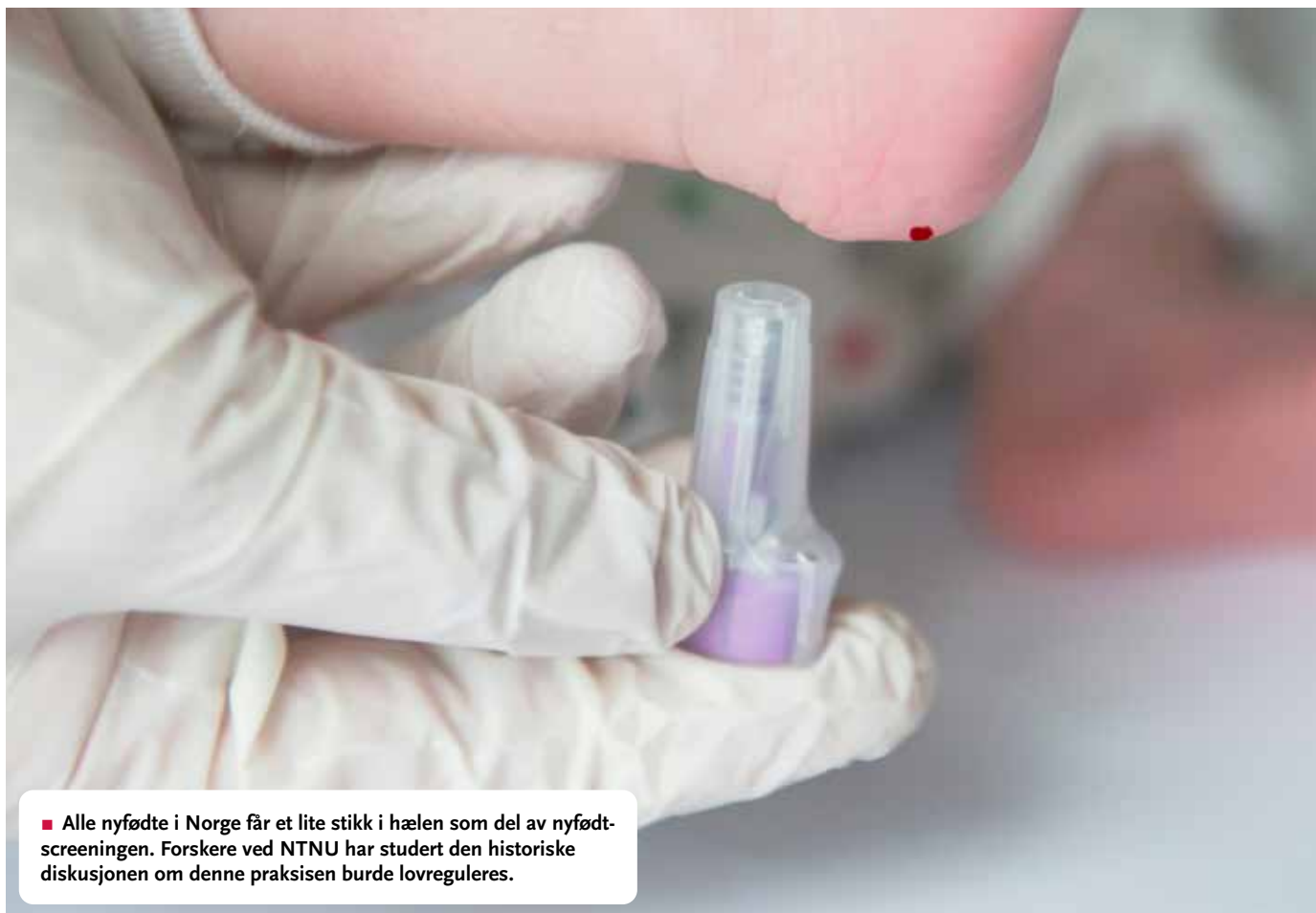

FOTO: SHUTTERSTOCK

■ Alle nyfødte i Norge får et lite stikk i hælen som del av nyfødtscreeningen. Forskere ved NTNU har studert den historiske diskusjonen om denne praksisen burde lovreguleres.

få innsyn

manuelt. En av mappene ble aldri funnet. Denne ble dermed kategorisert som tapt. I denne mappen lå fem av dokumentene Skolbekken ønsket innsyn i.

Alle forvaltningsorganer har etter arkivloven et ansvar for å passe på arkivene sine. På bakgrunn av denne saken har Arkiverket sendt spørsmål til Helsetilsynet og pekt på at tilsynet kan ha brutt loven.

Forskerforum har fått tilgang på et brev Helsetilsynet har sendt Arkiverket, der det står at Helsetilsynet siden 2020 ikke har hatt egne arkivarer.

Arkivtjenesten er overført til det statlige selskapet Norsk helsenett, som igjen har sitt fjernlager hos det private selskapet Iron Mountain. Iron Mountain er et internasjonalt selskap med milliardomsetning, som er notert på New York-børsen. I Norge holder Iron Mountain til på Vestby utenfor Oslo, og det er der Helsetilsynets arkivmateriale har havnet.

HELSETILSYNET: IKKE BRUTT LOVEN

Avdelingsdirektør Kirsti Hellesylt i Helsetilsynet viser til pandemien og behovet for avklaring med en annen etat, Helsedirektoratet, som årsaker til forsinkelsen.

– Vi beklager at det tok for lang tid, skriver hun i en e-post til Forskerforum.

Helsetilsynet peker ikke på Iron Mountain som ansvarlig for forsinkelsen.

Hellesylt mener at tilsynet ikke har brutt arkivloven. Hun bekrefter at en mappe på fem dokumenter har blitt borte. Dette skal være første gang arkivmateriale er tapt.

VILLE IKKE GI INNSYN

Helsetilsynets problemer med å finne igjen eget arkivmateriale var imidlertid bare første hinder for NTNU-professor John-Arne Skolbekken. Neste utfordring var å få innsyn i dokumentene, noe som skulle vise seg å være vanskelig. Helsetilsynet er underlagt Helse- og omsorgsdepartementet (HOD), som har siste ord i spørsmål om innsyn.

Departementet nektet Skolbekken innsyn i flere av dokumentene han ba om, på tross av de tre tiårene som hadde gått, og at innholdet skulle brukes til forskning.

Flere av dokumentene gjaldt intern saksbehandling. Noen hadde også håndskrevne merknader fra saksbehandlere, som var sladdet i dokumentene som ble utlevert.

Gjennom flere omganger med klager på avslag fikk NTNU-professoren delvis medhold og innsyn i stadig flere av dokumentene som opprinnelig hadde vært holdt tilbake.

FOTO: NTNU SVT/NILS HELDAL

■ – Resultatet blir en historieskriving der vi ender opp med fasiten og ikke prosessen, sier professor John-Arne Skolbekken ved NTNU.

«BØR BEGRUNNES»

Han klaget også saken inn for sivilombud Hanne Harlem, som i en uttalelse kritiserte Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) for å nekte innsyn.

«Det bør vurderes og begrunnes hvorfor innholdet i de 30 år gamle dokumentene er av en slik art at det er en reell fare for skade på fremtidige interne prosesser», heter det i Sivilombudets uttalelse.

I januar 2022 avsluttet HOD saken. Da hadde Skolbekken fått innsyn i mange av dokumentene han opprinnelig ba om. Det gjensto imidlertid en håndfull.

– Noen dokumenter er holdt tilbake i sin helhet. Resultatet blir en historieskriving der vi ender opp med fasiten og ikke prosessen, sier NTNU-professoren til Forskerforum.

VIL BESKYTTE SAKSBEHANDLING

I HODs svar til Sivilombudet heter det om et av avslagene at «... hensynet til den interne saksbehandlingen i virksomheten må veie tyngre enn offentlighetens behov for innsyn i disse saksbehandlerkommentarene».

Departementet viser til at mange interne kommentarer i dag aldri blir tilgjengelige fordi de gjøres digitalt. I denne saken er det annerledes fordi det dreier seg om hånd-

skrevne notater på papirdokumenter.

«Denne typen kommentarer som på denne tiden ble håndskrevet eller skrevet på maskin direkte på utkast/konsept, kan sammenlignes med elektroniske kommentarer i dagens saksbehandlingssystemer», skriver HOD.

I en e-post fra HODs pressevakt til Forskerforum står det at alle som søker innsyn, må behandles likt, og at forskere etter forvaltningsloven ikke kan behandles annerledes enn andre. På spørsmål om hvorfor behandlingen tok så lang tid, svarer HOD at de ikke kjenner seg igjen i beskrivelsen, og at de fleste som søker innsyn, mener at det haster.

NESH: – FOLKETS EIENDOM

Nå er saken også behandlet i Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora (NESH), som i en uttalelse mener at saken viser at «spørsmål om tilgang til offentlige arkiv, også er et spørsmål om makt».

– Norske arkiver er folkets eiendom og skal være tilgjengelige for forskning. Det er også et demokratisk problem når institusjoner som forvalter statens myndighet, unndrar seg muligheten for forskningsbasert analyse og kritikk, sier Heidi Østbø Haugen, professor ved UiO og leder i NESH.

Komiteen mener at saken viser at det er mangel på kunnskap og rutiner i etater som er forpliktet til å gjøre arkivmaterialet sitt tilgjengelig. Haugen sier at den forskningsetiske komiteen ikke har behandlet mange saker av denne typen, men at inntrykket er at det er stor variasjon fra etat til etat.

NESH peker på at det i dag er mye oppmerksomhet om digitale løsninger, men at det også er viktig å ha rutiner for å ta vare på eldre dokumenter som er i papirform og ikke digitalisert.

– Norske arkiver er folkets eiendom og skal være tilgjengelige for forskning, sier Heidi Østbø Haugen, professor ved UiO og leder i NESH.

FOTO: UIO

✦ AV ASLE OLAV RØNNING

John-Arne Skolbekken er medlem i Nasjonalt utvalg for gransking av uredelighet i forskning (GRU). GRU har felles sekretariat med NESH, men de to er ellers uavhengige av hverandre. Medlemmene i begge instanser er direkte oppnevnt av Kunnskapsdepartementet.

Kan lekfolk forske?

Folkeforsking og andre former for innbyggjarinvolvering tek stadig meir plass i forskingspolitikken. Korleis kan ein sikre at det ikkje går ut over kvaliteten?

FOLKEFORSKNING – Det er litt morosamt at ein ønskjer seg meir folkeleg involvering, men trenden mot meir folkeforsking er veldig toppstyrt, seier Scott Bremer, som er forskar ved Senter for vitskapsteori ved Universitetet i Bergen (UiB).

– Signala kjem frå EU og Forskingsrådet ned til rektoratet. Men dei fleste forskarar er ikkje trente i dette. Forskarutdanninga går ut på å skrive ei avhandling om eit spesialisert emne frå eitt perspektiv. Å skulle endre arbeidsmåte til meir openheit og medverknad er difor ikkje noko alle har lyst, høve eller ekspertise til å gjere, meiner han.

GRATIS DATA

I førre utgåve av Forskerforum skreiv vi om korleis frivillige i Bergen har bygd sine egne vørsensorar og utplassert dei i eit nettverk der målingane blir tilgjengelege for analyse, alt ved hjelp av open programvare og enkle, billige komponentar. Nettverket, kalla «Mål byen din», kom i gang for nokre år sidan på initiativ frå Bremer og andre forskarar ved UiB, men ville ikkje ha blitt realisert utan eit samarbeid med eit etablert folkeforskningsprosjekt i den nederlandske byen Amersfoort.

Vørstasjonsnettverket i Bergen og Amersfoort er unikt på den måten at det er deltakarane sjølve, ikkje universitetsforskarane, som styrer prosjektet, byggjer og held ved like måleinstrumenta og bestemmer forskingsspørsmåla.

– Når EU og Forskingsrådet snakkar om folkeforsking, handlar det meir om datainnsamling: Kan ein ha ein liten hær av vanlege folk som samlar inn data gratis, så er det bra, seier Bremer.

Samstundes heng tanken om folkeforsking saman med ei mengd ulike forskingspolitiske initiativ som har kome dei siste åra, slik som «responsible research and innovation» og open forsking.

– På den kyniske sida kan ein sjå på folkeforsking som gratis informasjon, men på den

■ Pilla Leitner lagar vørstasjonar i Bergen og er ein av folkeforskarane vi møtte i førre nummer av Forskerforum.

FOTO: PRIVAT

■ – I folkeforskningsprosjekt er det viktig å tenkje over om målet er å skaffe forskingsdata eller å drive folkeopplysning, seier Scott Bremer.

mindre kyniske sida botnar det i ein ide om at folk må ha høve til å forstå det forskarar gjer, og delta i det, seier Bremer.

FRYKTAR FOR KVALITETEN

Når folkeforsking blir diskutert, er det éi innvending som går igjen: Kva med kvaliteten?

Diana Wildschut, ein av initiativtakarane bak prosjektet i Amersfoort, har publisert ein artikkel om erfaringane derifrå. Der skildrar

ho korleis folkeforskarane i starten hadde store problem med å bli tekne alvorleg då dei kontakta meteorologar for å få råd om korleis dei kunne kalibrere og montere sensorane sine. Den typiske reaksjonen var «vi kan ikkje ha folk springande rundt med sensorar og tru at dei driv forsking», ei førestilling dei har møtt på jamleg sidan starten.

– Men vi prøver å forklare at dersom ein folkeforskar publiserer dokumentasjonen sin, bør det vere mogleg for å andre forskarar å sjekke kvaliteten på målingane, seier Wildschut.

Ho peikar på at dersom ein institusjon vil utplassere dyrt og nøyaktig måleutstyr, kan dei truleg berre gjere det nokre få stader.

– Femti mindre nøyaktige sensorar gjev betre dekning. Mange billige sensorar på mange stader kan gje høgare kvalitet for nokre typar forskingsspørsmål enn to–tre nøyaktige målingar på feil stad, seier ho.

MUNNLEG FAGFELLEVRURDERING

Scott Bremer har vore involvert i fleire folkeforskningsprosjekt, mellom anna eitt om lokale konsekvensar av klimaendringar i Bangladesh der folkeforskarar samla meteorologiske og andre typar målingar.

– Med jamne mellomrom sette vi oss ned for å snakke om resultatane. Kvifor hadde ein målt femti millimeter nedbør om dagen i monsuntida medan ein annan hadde målt sytti millimeter? Vi snakka om korleis store lokale variasjonar kunne oppstå, men det var også ein måte å kvalitetssikre målingane på, ei slags fagfellevurdering. Kanskje hadde ein av dei gløymt å tømme regnmålaren dagen før, seier han.

Line Barkved er forskar ved Norsk institutt for vannforskning (NIVA). For eit par år sidan leia ho ei kartlegging av potensialet for bruk av folkeforsking i vassforvaltinga, på oppdrag for Miljødirektoratet. Også her var uro for kvaliteten eit gjennomgåande tema. I rapporten blir ein av respondentane sitert på at «[å] kalle det folkeforsking devaluerer forskningsbegrepet! [...] I en del sammenhenger ser jeg at påstander fra publikum blir stående som fakta, fordi ingen har tid og ressurser til å ettergå disse».

– Eg opplever at folkeforsking er noko som har mykje potensial, men som manglar litt konkrete døme på korleis det kan gjerast, og kva det er eigna og ikkje eigna til, seier ho.

– Folkeforsking løyer ikkje nødvendigvis

– På den kyniske sida kan ein sjå på folkeforsking som gratis informasjon.

SCOTT BREMER

problem med manglande data dersom det som blir samla inn, ikkje har den kvaliteten det bør ha. Men dette handlar om å velje rett metode til rett føremål og å kombinere det med andre metodar.

IKKJE NOK AT DET ER MORO

NIVA og Miljødirektoratet har seinare følgd opp kartlegginga med eit pilotprosjekt, der vanlege folk blir inviterte til å melde inn vandringshinder for fisk i vassdrag ved hjelp av ein app på mobiltelefonen. Dette er ein del av eit stort europeisk prosjekt, og appen var alle-reie utvikla, men måtte omsettast til norsk.

– Det er veldig viktig å få verktøyet på det lokale språket, men akkurat kva som var gode ord å bruke, var ikkje heilt enkelt. Ein blir utfordra på å forklare forskinga på ein måte som kan forståast av andre, og det er veldig sunt for forskarar, seier ho.

Pilotprosjektet har gjeve ein del erfaring med korleis ein kan engasjere folk i datainnsamling, og kva som skal til for å halde eit slikt prosjekt gåande.

– Informasjonskampanjen viste at mange

var interesserte i temaet, men derifrå til å laste ned appen og ta han i bruk er eit langt steg, seier ho.

Ein annan lærdom er at det er svært viktig å formidle korleis informasjonen deltakarane skaffar, blir brukt.

– Det er mykje snakk om at folkeforskning må vere moro og engasjerande, og det er eg samd i, men ein må også ta på alvor at dei som gjev av si tid og sin kunnskap, vil bidra til noko som er seriøst. Det er ikkje sikkert at dine observasjonar gjer at eit vandringshinder blir fjerna – nokre av dei har jo eit føremål – men du skal vite at det du har gjort, er blitt skikkeleg vurdert, og at det kan finnast igjen seinare.

KARTLEGG FOLKEFORSKING I NOREG

I april legg Forskringsrådet fram ei kartlegging av folkeforskning i Noreg, som kan bøte på mangelen på konkrete døme. Kartlegginga er gjort gjennom Nasjonalt nettverk for folkeforskning, ei laus samanslutning av interesserte aktørar som har eksistert i halvtanna år, og som Forskringsrådet koordinerer.

– Der er det forskarar, kommunar og fylkeskommunar, museum og organisasjonar. Vi har lagt oss på ein lågterskeldefinisjon av folkeforskning: Om ein rekrutterer frivillige til å levere data av god kvalitet, eller analysere data, så er det folkeforskning, seier spesialrådgjevar Thomas Evensen i Forskringsrådet.

– Med rapporten som kjem i vår, føler vi at vi kan bidra med noko substansielt på dette området. Spesielt er det interessant kva som skjer innanfor samfunnsvitskap og humaniora og i musea. Folkeforskning har alltid vore dominert av naturvitskap.

I Forskringsrådet sin «policy for open forskning» er folkeforskning eit element. I nettverket kan dei som er interesserte, diskutere og lære av kvarandre.

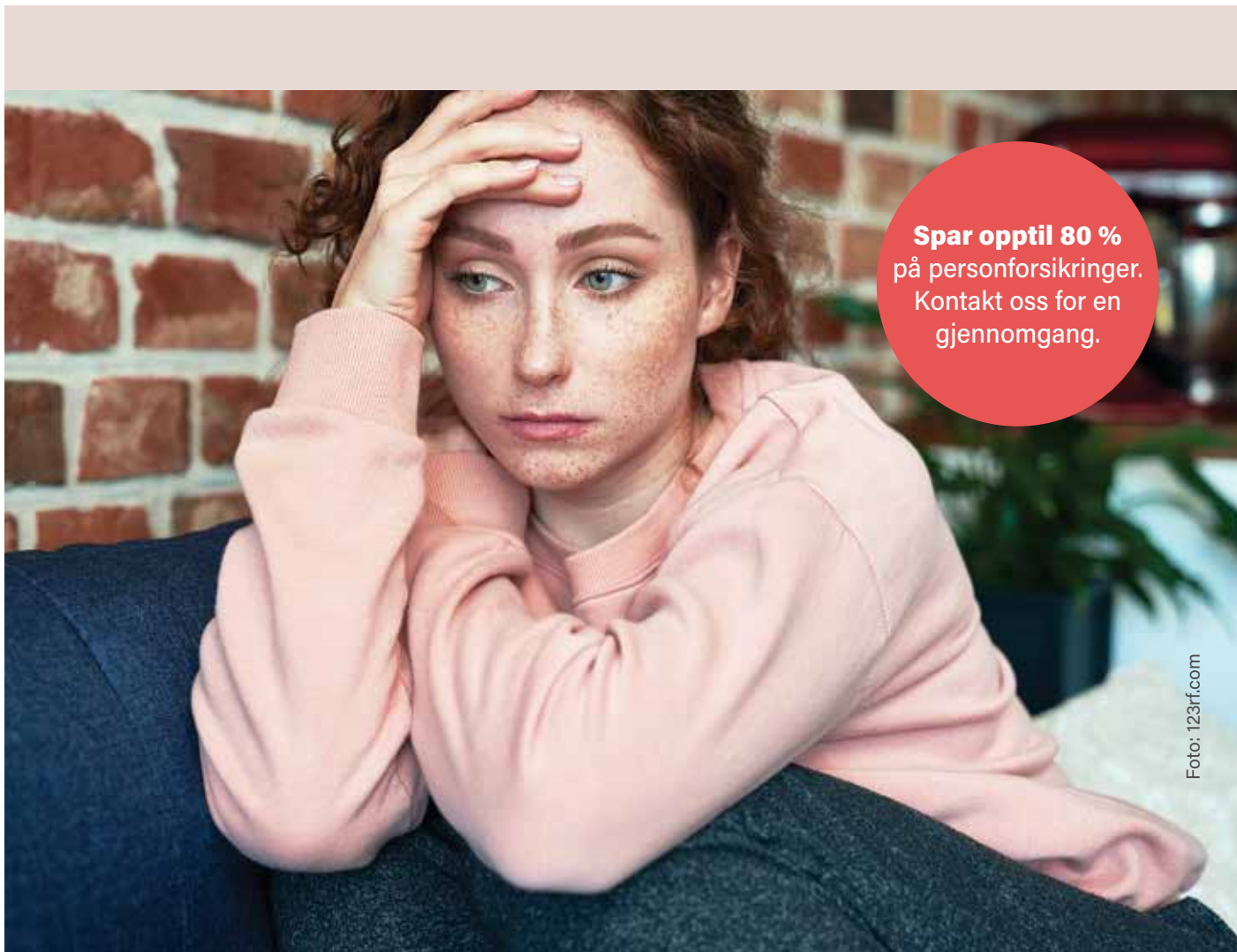
– Vi har lagt ute nokre råd om korleis ein kan kome i gang med folkeforskningsprosjekt. Førebels er det det som er den største utfordringa, seier Evensen.

♦ AV KJERSTIN GJENGEDAL

■ Miljødirektoratet og NIVA har invitert folkeforskarar til å kartlegge vandringshindringar for fisk i norske vassdrag, som denne kulverten i Ljanselva.

FOTO: JOHNNY HALL / NIVA

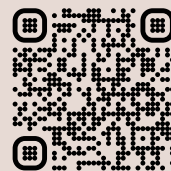
Spar opptil 80 %
på personforsikringer.
Kontakt oss for en
gjennomgang.

Foto: 123rf.com

Det er dyrt å spare på feil sted

Er du en av de som vurderer å si opp forsikringer for å spare penger? Det kan få enorme konsekvenser for økonomien dersom noe skulle skje. Vi hjelper gjerne med å finne riktige forsikringsløsninger for deg.

Kontakt oss:

● forskerforsikring.no

FORSKER
FORBUNDET

Skuffet over manglende penger

Mange har etterlyst en forpliktende finansiering av langtidsplanen for forskning og høyere utdanning. Forslaget fikk ikke flertall på Stortinget.

LANGTIDSPLAN Høyre og Venstre gikk inn for en slik opptrappingsplan, men får ikke støtte fra de andre partiene i Stortingets utdannings- og forskningskomité.

– Den forrige regjeringen vedtok to langtidsplaner med forpliktende opptrapping. Nå har vi en regjering som ikke har en plan for finansieringen, sier Kari-Anne Jønnes, forskningspolitisk talsperson for Høyre.

Støre-regjeringens langtidsplan har blitt kritisert for å være lite forpliktende når det gjelder økonomiske rammer, og at den ikke prioriterer mellom ulike mål. Jønnes mener at planen som har blitt vedtatt av Stortinget, verken er langsiktig eller forpliktende.

gjentar én-prosent-målet

Samtidig går komiteen enstemmig inn for at offentlige bevilgninger skal tilbake til én prosent av brutto nasjonalprodukt (BNP).

Ifølge den siste budsjettanalysen fra Norsk institutt for studier av innovasjon, forskning og utdanning (NIFU) falt forskning og utvikling (FoU) som andel av BNP under én prosent i 2021 og har ligget under siden da. Årsaken er særlig at BNP øker som følge av høye olje- og gasspriser.

SV innkasserer imidlertid komiteens uttalelse som en seier. Partiets forskningspolitiske talsperson, Freddy André Øvstegård, mener at komiteen gir klare retningslinjer til regjeringen.

– Vi slår fast at finansiering skal opp til én prosent av BNP, sier Øvstegård.

Han mener at dette målet skal gjelde uansett om det er høye inntekter fra olje og gass eller ikke.

– Burde tenkt bredere

Flere av opposisjonspartiene ønsket også å gjøre om på et av regjeringens foreslåtte satsingsområder i langtidsplanen, nemlig «det målrettede samfunnsoppdraget» om forskning på utvikling av bærekraftig for.

Høyre var blant partiene som gikk inn for å utvide dette til å omfatte fornybar energi, bærekraftig for landbruk og oppdrett og digitalisering. Dette fikk heller ikke flertall i Stortinget.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

■ – Nå har vi en regjering som ikke har en plan for finansieringen, sier Kari-Anne Jønnes, forskningspolitisk talsperson for Høyre.

– Vi ønsket oss et samfunnsoppdrag som vi kalte grønn vekst og omstilling, sier Høyres Kari-Anne Jønnes.

Hun mener regjeringen burde tenkt langsiktig og prøvd å samle et bredt flertall, slik at det kom et tydelig signal til forskerne om langsiktige prioriteringer.

– For smalt

Jønnes viser til kommentarene som har kommet til langtidsplanen fra en rekke ulike aktører.

– Vi er ikke alene om å mene at samfunnsoppdraget var for smalt. Det er bakgrunnen for at vi ønsket et større og bredere samfunnsoppdrag, sier hun.

Langtidsplanen gjelder for tiårsperioden 2023–2032, men stortingspolitikere vil at planleggingen av det tredje samfunnsoppdraget skal settes i gang så tidlig som mulig i planperioden.

♦ AV ASLE OLAV RØNNING

Ønsker europeisk styring

Lederen for den største europeiske universitetsalliansen vil flytte utdanningsmakt til Brussel for å fjerne samarbeidsbarrierer.

UTDANNING Internasjonale universitetsallianser blir stadig viktigere, både for å nå politiske mål om internasjonalisering og for å finne samarbeidspartnere til forskning. EUs mål er å få til transnasjonale campuser med internasjonale fellesgrader innen 2027. Gjennom European Universities initiative er det etablert over 40 slike allianser som får støtte gjennom Erasmus+. En av de største alliansene er European University Association, EUA, der 870 universiteter fra 47 land er med.

Vil fjerne hindringer

Gjennom EU og EØS samarbeider europeiske land om mye, blant annet forskning, men høyere utdanning har hittil ikke vært del av samarbeidet ut over det frivillige arbeidet med Bologna-prosessen. EUAs leder, Michael Murphy, mener at det trengs enda sterkere styring for å hamle opp med konkurranse fra USA og Kina.

– Det er en lang liste med unødvendige barrierer, og nå står landene fritt til å si «vi vil ikke endre oss», uten å måtte begrunne det, sier Murphy til Forskerforum.

Ulike gradsstrukturer, karakterer og studiepoeng er noen barrierer der samordningen har kommet langt i mange land, men språkkrav til undervisning og ulike ferietidspunkter mellom land er andre barrierer som Murphy mener må ryddes opp i. Han foreslår mer overnasjonal styring fra Brussel.

– Når listen over barrierer er så lang, er inn-satsen som skal til for å tilpasse seg, så stor at det kan virke demotiverende. For å forenkle denne prosessen kan du delegerer noe makt til sentrale organer.

utredet juridisk status

EU og de mindre alliansene er også opptatt av hindringer i de ulike nasjonale systemene. Flere av alliansene undersøker om de kan få juridisk status, for eksempel for å dele tekniske systemer, tildele grader og rekruttere felles ansatte, uten å møte nasjonale barrierer.

Murphy retter derimot blikket mot EU-traktaten og mener det er vanskelig å begrunne at ikke utdanningssamarbeid skal være en del av neste reform.

– Alternativet er å akseptere mindre vellykket internasjonalt samarbeid om utdanning, sier han.

♦ AV JULIA LOGE

Lønnstaperne

Formidlerne faller fra lønnsmessig. Det blir ikke museum uten fagansatte, mener Maria Tripodianos ved Kode.

MUSEUM – Av og til føles det rett og slett som om jobben vår ikke blir verdsatt, sier Helga Anspach, som jobber som formidler ved Kode kunstmuseer og komponisthjem i Bergen.

Forskerforum møter Anspach og kollega Maria Tripodianos på Forskerforbundets tariffkonferanse. Da Forskerforum snakket med dem i 2021, fortalte de om store lønnsforskjeller for ansatte ved museer, til tross for at de fleste har lang utdanning. Skuffende lite har skjedd siden den gangen, mener de.

– Museumsansatte har mastergrad fra kunst-, kultur- og musikkfag. Det vi ser, er at ansatte i det offentlige med teknisk, administrativ og økonomisk utdanning drar kraftig fra, sier Tripodianos, som er lokal tillitsvalgt for Forskerforbundet.

Tripodianos ser også tendensen til denne forskjellsbehandlingen innad i museene. Hun peker for eksempel på det hun mener er et lønshierarki mellom fagansatte, som særlig formidlerne kommer dårlig ut av.

– Vi ser ingen grunn til det. Formidlere og kuratorer har den samme utdanningen. Vi er i det hele tatt nødt til å få opp lønnsnivået for de fagansatte. Hvis ikke museene verdsetter museumsfag – hvem skal gjøre det, da? Det blir ikke museum uten oss, sier Tripodianos.

150 000 MER I DET OFFENTLIGE

Ifølge Forskerforbundets lønnsstatistikk for 2022 er ikke lønnen for museumsansatte mye å skryte av. Gjennomsnittslønnen for konservatorer var 609 685 kroner. For formidlere og pedagoger var lønnen enda lavere, ned mot 526 042 kroner i gjennomsnitt (se faktaboks). Det må tas forbehold om at det i noen stillingstyper har vært få innrapporteringer, og at statistikken kun representerer én fagforening.

Selv om Anspach har jobbet som formidler ved museet i snart 20 år, bidrar den lave museumslønnen til at hun med jevne mellomrom vurderer å skifte beite.

– Med prisveksten i samfunnet er lønnsnivået blitt desto viktigere. Jeg er skuffet over den manglende lønnsutviklingen i museene, sier Anspach, som både har hovedfag i kunsthistorie og lærerutdanning.

– Når du ser at du kan tjene 150 000 kroner mer i en offentlig lektorstilling, så begynner du jo å tenke på det.

– Hvorfor fortsetter du i jobben?

– Det er noe med at du har vært et sted så lenge. Jeg har vært med på å bygge

■ – Jeg tror koronaviruset var det lille sparket vi trengte for å si at et museum uten formidling er et fryktelig kjedelig museum, sier Safina de Klerk ved Teknisk museum.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

opp formidling som et eget felt i museet. Det har vært en spennende reise å være med på. Det er det vanskelig å gå ut av, selvfølgelig, sier Anspach.

IKKE RÅD TIL Å VÆRE LØNNSLEDENDE

Tripodianos etterlyser en modernisering av yrkestitlene ved museene. I Forskerforbundets lønnsstatistikk finnes det opptil fem ulike titler for formidling.

– Når man ikke har gode sentrale rammer og minstekrav for hvor man skal ligge, og i tillegg har en arbeidsgiver med stram økonomi, så vil man i mange tilfeller spare inn der man kan. Det er kanskje det som har skjedd i museene, sier Tripodianos.

Fulltidsansatte formidlere ved Kode tjener i snitt 568 000 kroner, mens snittlønnen for en

Helga Anspach (over) og Maria Tripodianos er redd lønnsnivået kan være et hinder for framtidig rekruttering ved museene.

FOTO: LINA CHRISTENSEN

kurator innen musikk eller kunst er 607 000 kroner, ifølge direktør Petter Snare. Han viser til at det er høyere lønnsnivå og bokostnader i Oslo enn andre steder i landet, og at blant annet pensjonsvilkår og arbeidstidsbestemmelser er med på å lage et mer sammensatt bilde enn det som står på lønnslisten.

– Vi har ikke råd til å være lønnsledende. Men vi skal kunne tilby anstendig lønn for kompetanse og erfaring. Det kan vi ikke alltid, skriver han på e-post.

Han forteller at det er flere elementer enn bare lengden på utdanningen som fastsetter lønnen, og at lønnen er et resultat av forhandlingen mellom partene.

– Skal lønnen løftes, så får partene i fellesskap finne fram til den beste måten å gjøre det på, skriver Snare.

NY LØNNSAVTALE

Da Forskerforum snakket med Safina de Klerk i 2021, som den gangen var lokal til-litsvalgt for Forskerforbundet ved Teknisk museum, snakket også hun om et a- og b-lag blant de fagansatte. Men siden den gangen har de hatt en «skikkelig opprydding i lønns-systemet», forteller de Klerk.

Høsten 2021 gikk ledelsen og fagforeningene gjennom lønnsavtalen som hadde eksistert siden 2001, og forhandlet om ansiennitetsstiger, lønnsstiger, minstelønn og lønnsvekst. Det førte til at de gikk bort fra å lønne etter time stilling, men heller etter krav til utdanning.

– Hvis vi krever en mastergrad, er du på en lønnsstige med en minstelønn. Krever vi en bachelorgrad, er du på en lønnsstige med en annen minstelønn, sier de Klerk, som i dag er leder for Vitensenteret, et opplevels-essenter for realfag ved museet.

– Dermed fikk vi gjort noe med den ubalan-sen vi opplevde før, der formidlere ble ansatt til en mye lavere lønn enn konservatorer.

I tillegg gikk de fra en ansiennitetsstige på 30 år til 15 år.

HOLDE PÅ DE UNGE

– Hvordan klarte dere å forhandle fram en slik avtale?

– Vi var i en situasjon der ledelsen, museet og fagforeningene vant på det. Når man har en ansiennitetsstige slik vi hadde før, så blir man ansatt på en relativt lav lønn. Det går en del år før man går opp i lønn, og det gjør noe med i hvor stor grad man klarer å holde på ung kompetanse.

Men selv om de har fått på plass en ny lønnsavtale, er lønnsnivået ved Teknisk museum på nivå med kultursektoren ellers, sier de Klerk.

– Det er ikke slik at vi har en heidun-drende høyere lønn enn andre museer. Men vi har jobbet med å gjøre lønnsfastsettelsen mer rettferdig på tvers av yrkesgrupper og at kompetanse skal lønne seg uansett om du er formidler eller konservator, sier de Klerk.

✦ AV LINA CHRISTENSEN

Lønn i museumssektoren

- Hvert år spør Forskerforbundet alle sine medlemmer hvor mye de tjener. I lønnsstatistikken for museumssektoren for 2022 var antikvar den best betalte jobben, med en gjennomsnittlig årslønn på 711 706 kroner. Gjennomsnittlig årslønn for en konservator var 609 685 kroner i fjor. En formidler tjente dårligst, med 526 046 kroner i gjennomsnittlig årslønn i 2022.

Se hele oversikten på [Forskerforum.no](https://forskerforum.no).

Can ordinary citizens conduct research?

● A form of research that is currently gaining ground is citizen science, whereby ordinary citizens volunteer to run research projects. One such example is Measure Your City where Ketil Moland Olsen (pictured) is one of the contributors. The project originated in Amersfoot and was launched in Bergen by university researcher Scott Bremer.

‘The cynical approach is to treat citizen science as free information, but the basic idea is that people should have a chance to understand and participate in what researchers do,’ he says. Citizen science inevitably raises the question of quality. Researcher Line Barkved at the Norwegian Institute for Water Research sees the potential of citizen science but feels it lacks

PHOTOGRAPH: PAUL S. AMUNDSEN

concrete examples of how it can be done and what it is best suited to. This should be clarified by a report coordinated by the Research Council of Norway. While volunteers are often recruited for natural science projects, more is now happening in the social sciences and humanities. But how to get a project up and running remains the biggest challenge.

Low pay levels among museum staff

● According to the Norwegian Association of Researchers' pay statistics for 2022, museum employees are not particularly well paid. Helga Anspach has worked at Kode museum in Bergen for 20 years. A qualified teacher, she also has a master's in art history but says could earn 150,000 kroner more teaching in schools. According to her colleague Maria Tripodianos, the museum's pay hierarchy penalises educators even though they have the same qualifications as curators.

This imbalance is not a problem at

the Norwegian Museum of Science and Technology, where salaries now correspond to qualifications rather than job titles. Former union representative Safina de Klerk explains: ‘If you're an educator with a master's you're on the same pay scale as a conservator with a master's.’

Similarly qualified economists and administrators in the public sector still earn far more, however. ‘We just have to raise the salaries for art experts. There wouldn't be any museums without us,’ Tripodianos concludes.

Check the salaries in your sector

● How much do researchers, associate professors and PhD candidates earn at private colleges, research institutes and in the health sector? What is the average salary for a researcher at SINTEF or Oslo University Hospital? How much does a conservator earn compared to a museum educator? Each year, the Norwegian Association of Researchers (NAR) asks all its members how much they earn. The figures for the private sector and museums, archives and libraries have now been published. You can consult the overview on our website, [Forskerforum.no](https://forskerforum.no).

Need for European control in higher education

● There has so far been little cooperation regarding higher education in Europe, but now head of the European University Association, Michael Murphy, wants Brussels to have more power to remove barriers such as language requirements and different vacation times. He says countries are unwilling to adapt but that delegating powers to central bodies would simplify the process. He thinks stronger European control is needed to cope with competition from China and the US. International university alliances are increasingly important, and the EU's goal is to have transnational campuses by 2027.

LØNN

SJEKK LØNNINGENE I DIN SEKTOR

Hvor mye tjener forskere, førsteamanuenser og stipendiater ved private høyskoler, i forskningsinstitutter og i helsesektoren? Hva er gjennomsnittslønnen for en forsker ved Sintef eller Oslo universitetssykehus? Hvor mye tjener en konservator sammenlignet med en museumsformidler? Hvert år spør Forskerforbundet alle sine medlemmer om hvor mye de tjener. Nå er tallene for privat sektor og museer, arkiver og biblioteker klare. Les oversikten på [Forskerforum.no](https://forskerforum.no).

FOTO: HØYRE/HANS KRISTIAN THORBJØRNSSEN

FORSKNINGSRÅDET

Strid om utredningsinstruks

■ Regjeringen har foreslått å endre vedtektene til Forskningsrådet og å redusere antall styremedlemmer. Blant andre forskningsinstituttene frykter et mindre representativt styre. Kari-Anne Jønnes (bildet) i Høyre ville nylig vite om regjeringen har fulgt opp utredningsinstruksen, som krever at store, statlige beslutninger skal være velbegrunnede. Forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe (Sp) svarte at endringene ikke reiser viktige prinsipielle spørsmål, men at det kan komme større endringer i den varslede stortingsmeldingen om forskningssystemet.

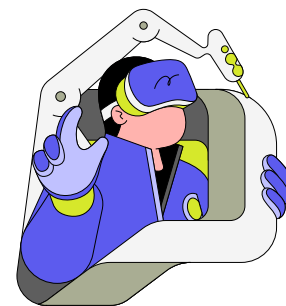
STUDIER

Færre studenter fra distriktet

■ Det blir stadig flere nordmenn som tar universitets- og høyskoleutdanning, ifølge Statistisk sentralbyrå (SSB). Tall fra 2021 viser at personer som er oppvokst i mindre sentrale strøk, i mindre grad tar høyere utdanning enn folk fra mer sentrale steder. Fire av ti mannlige studenter fra distriktene fullfører ikke utdanningen. Studenter fra distriktene er også i snitt noe eldre enn studenter fra mer sentrale strøk. Snittalderen for distriktene er 23 år, mens tallet er 21 år fra mer sentrale strøk.

FOTO: VIDAR NORDLUM-MATHISEN, UNSPLASH

ILL: CAMILO HUINCA/FORSKNINGSRÅDET

FORSKNINGSRÅDET

Nye søknadsrutiner

■ De siste årene har kun 5–7 prosent av søknadene til banebrytende forskning (Fripro) fått penger. For å redusere antall søknader innfører Forskningsrådet nå to hovedtiltak. Den årlige søknadsfristen erstattes med en løpende frist og ett års karenstid. I tillegg innfører de karantenetid for søknader som får karakter under en gitt grense, slik at man må vente i ett eller to år før man kan søke igjen. Karakterkravet vil være lavere for utlysningen Forskerprosjekt for unge talenter.

FOTO: ANSEL KJÆR VIDNES

STUDIEAVGIFT

Dette blir prisen

■ Stortinget har vedtatt at universiteter og høyskoler skal kreve studieavgift for studenter fra land utenfor EØS og Sveits. Det er opp til institusjonene å fastsette pris, og universitetene i Oslo, Trondheim, Bergen og Tromsø har nå levert sin anbefaling. Prisen for de dyreste utdanningene, som kliniske utdanninger og kunst, blir på om lag 489 000 kroner i året. En toårig master vil koste i underkant av en million kroner. Billige studier, som bachelor i humanistiske fag, blir på om lag 128 000 kroner, melder Khrono.

Klimakjeft

■ – Munchmuseet tar ikke samfunnsansvaret sitt på alvor, sier Gina Gylver, leder i Natur og ungdom, til Klassekampen. Hun reagerer på at Munchmuseet har forlenget samarbeidsavtalen med det japanske oljeselskapet Inpex Idemitsu Norge AS med ytterligere fem år. I en pressemelding viser museet til at selskapet har bidratt med over 100 millioner kroner til museet siden 1991, og at de blant annet har finansiert rehabilitering av museet på Tøyen og konservering av maleriene Skrik og Madonna etter ranet i 2004.

FOTO: RASMUS BERG, NATUR OG UNGDOM

Uenighet ved PolitiHøgskolen

■ Tillitsvalgte i Forskerforbundet og Politiets Fellesforbund ved PolitiHøgskolen mener mer burde vært gjort for å rette opp i det de oppfatter som urimelig store lønnsforskjeller mellom ansattgrupper i lønnsoppgjøret. – Mange av våre høyskolelektorer ligger veldig lavt, sier Lillis Rabbing, lokallagsleder for Forskerforbundet. Hun forteller at lønnsforskjellene kan være opp mot 200 000 kroner i året, og at det er særlig jurister som drar fra. Morten Brenden, direktør for strategi og virksomhetsstyring, avviser kritikken, men varsler en gjennomgang av lønnspolitikken ved høyskolen.

Profesjons-nei

■ Høsten 2021 leverte Universitetet i Stavanger (UiS) søknad om å etablere profesjonsstudium i psykologi. I november 2022 fikk de nei fra den sakkyndige komiteen. UiS forsøkte seg enda en gang, men nå er konklusjonen fra Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningens (Nokut) klar. De har fått endelig avslag. – Vi skal nå ta en grundig gjennomgang av søknaden og tilbakemeldingene fra Nokut, før vi søker igjen ved neste anledning, sier Turid Borgen, dekan ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet, til uis.no.

Truet med å trekke seg

■ – Dersom vi ikke lykkes med å opprette politisk dialog om det vi mener er en kritisk situasjon, blir det vanskelig å sitte i styret, skrev styret i Språkrådet i et innlegg i Aftenposten. Rådet mente det norske språket er under sterkt press, men at de ikke når fram til myndighetene. I innlegget skrev de at oppgaveporteføljen er så stor at lovpålagte oppgaver må velges bort, og at det er over ett år siden sist styret fikk møte den politiske ledelsen i Kultur- og likestillingsdepartementet. Kulturministeren svarte med å invitere til et møte.

Som alle maskinførere på byggeplassen fikk Ola Borten Moe en bevegelsessensor rundt halsen for å bli varslet hvis han laget så mye vibrasjoner at det kunne forstyrre skipene.

FOTO: JULIA LODGE

FØRSTE SPADETAK

Byggeprosessen til det nye Vikingtidsmuseet har formelt startet, og forsknings- og høyere utdanningsminister Ola Borten Moe (Sp) tok det første spadetaket. Det nye museet bygges som en utvidelse av det tidligere Vikingskipshuset fordi skipene og sledene er så skjøre at de omtrent ikke kan flyttes. Derfor overvåkes hele tiden vibrasjonene fra byggeprosjektet. Før selve byggeprosjektet starter, skal det også bygges en vibrasjonsskjerm i betong, og grunnen skal kalkstabiliseres. Museet skal etter planen åpnes i 2027.

KVALITETSREFORMEN

Reformjubilant

Kvalitetsreformen feirer 20 år. – Det har helt sikkert gått seg til, men jeg er temmelig sikker på at kritikerne fikk rett på noen avgjørende punkter, sier Tore Rem.

AV LINA CHRISTENSEN

– Det er ikke noe nederlag at man etter en tid må endre finansieringssystemet. Det er alltid mistilpasninger og bivirkninger ved et slikt system, sier Kristin Clemet. Foto: Erik Norrud

Hvert kapittel i stortingsmeldingen starter med et litterært sitat, selvvalgt av Trond Giske. Det var ikke del av malen, men ifølge Giske fikk han «kranglet det inn». Foto: Joakim Halvorsen / NTB

Når kvalitetsreforma blir endelig gjennomført i 2003 skal den norske forskareren stå opp av oska frå det gamle akademia, transformert om til ein akademisk supermann eller -kvinne, skrev Forskerforum's daværende redaktør Ingar Myking i 2002. I år er det 20 år siden kvalitetsreformen ble iverksatt. Mange var enige om at tiden for å bruke årevis på hovedfagsoppgaven var forbi, men innføringen skjedde ikke uten murring i norske universitetsganger. Den profilerte musikkprofessoren Jon-Roar Bjørkvold sa opp i protest. Språkforsker Helene Uri gadd heller ikke mer og ble forfatter på heltid.

– Det gjelder å produsere flere pølser i år enn i fjor, oppsummerte kjendisantropologen Thomas Hylland Eriksen i et intervju med Forskerforum i 2004. Reformen bidro til en rekke endringer (se faktaboks til høyre), og her er lite utvalg: Cand.mag. og hovedfag forsvant, inn kom bachelor- og mastergrad. Studentene skulle få tettere oppfølging, og heltidsstudenten skulle gjeninnføres. Institusjonene skulle ikke lenger få penger for hvor mange studenter som var meldt opp til eksamen, men for hvor mange som stod. Fellesnevneren: Kvaliteten skulle heves.

Uten mål og mening

Blant kritikerne ble reformen kalt «kvantitetsreformen», men på Stortinget var stemningen positiv.

– Det var bred enighet om at det gamle hovedfaget ikke fungerte godt nok, sier Trond Giske, som Forskerforum endelig får tak i innimellom pappapermisjon og sanking av medlemmer til Nidaros Sosialdemokratiske Forum.

Som fersk Ap-statsråd i 2000 fikk han NOU-en til det såkalte Mjøs-utvalget i fanget, som la mye av grunnlaget for reformen.

– På 90-tallet hadde det vært enorm økning i studieplasser. Universitetet hadde gått fra å være forbeholdt en liten gruppe til å bli et massefenomen. Det førte til at mange tok fag på kryss og tvers, til en viss grad uten mål og mening, og med liten tilknytning til arbeidslivet, sier Giske.

Da Ap-regjeringen tapte valget året etter, måtte han gi stafettpinnen videre til Høyre-statsråd Kristin Clemet. Dermed var det

borgerlig styre da reformen ble innført ved studiestart 2003.

– Det er klart at det ikke er tegn på veldig høy kvalitet at mange studenter faller av i første sving eller bruker enormt lang tid på å komme gjennom, sier Clemet.

Sømløs videreføring

Men ingen politikk uten forvaltning. På bakrommet satt det en mann som bistod tre regjeringer, fra KrFs Jon Lilletun som representerte Norge i Bologna, prosessen som skulle harmonisere europeisk høyere utdanning, via Giske og videre til Clemet.

– Jeg var ikke med på Bologna-møtet, men ellers var jeg med i alle svingene, ja, bekrefter Jan Levy, tidligere ekspedisjonssjef i Kunnskapsdepartementet og leder av universitets- og høyskoleavdelingen som hadde ansvaret med å implementere det meste av reformen.

Aldri har Levy opplevd at en reform ble gjennomført så hurtig. Da Mjøs-rapporten kom i 2000, hadde Trond Giske akkurat overtatt som minister, og ambisjonen var å få sluttbehandlet saken før stortingsvalget i 2001. Etter høring og noen måneder med iherdig jobbing ble stortingsmeldingen *Gjør din plikt – krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning* lagt fram tidlig på året i 2001. Etter tre måneders behandling i Stortinget ble hovedtrekkene vedtatt.

– Dette må være en av de raskeste behandlingene av en så omfattende problemstilling i universitets- og høyskolesektoren noen gang, sier Levy.

Han peker på mannen som den gangen ble omtalt som Arbeiderpartiets kronprins.

– Jeg vil si at Giske tok et mer direkte ansvar for arbeidet enn det som er vanlig. Med det mener jeg at han personlig førte mye av den i pennen, forteller Levy.

– Meldingen ble skrevet mer som en sammenhengende fortelling, med god indre koherens. Og det kan jeg si, for jeg skrev ikke noe av den selv, humrer den tidligere departementstoppen.

Levy, som har jobbet med forskning og høyere utdanning i en årrekke, både i Kunnskapsdepartementet og i OECD, mener at den raske behandlingen var mulig fordi reformen var så godt forankret både politisk og ved utdanningsinstitusjonene.

Kvalitetsreformen

- ◉ Bakgrunnen var Bolognaprosessen, et omfattende internasjonalt samarbeid innen høyere utdanning i Europa, der målet var å samordne blant annet grads-system, studiepoeng og karaktersystem.
- ◉ Reformen ble forberedt av Mjøs-utvalget, ledet av professor Ole Danbolt Mjøs ved Universitetet i Tromsø. NOU 2000: 14 *Frihet med ansvar* ble lagt fram i mai 2000.
- ◉ Stoltenberg 1-regjeringen fulgte opp med Stortingsmelding nr. 27 (2000–2001) *Gjør din plikt – krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning*.
- ◉ Reformen ble vedtatt av Stortinget i juni 2001 og innført fra studieåret 2003–2004.

Viktige endringer:

- ◉ Innføring av ny gradsstruktur med bachelor-, mastergrader og ph.d.-grad
- ◉ Overgang fra vektall til studiepoeng og ny karakterskala
- ◉ Nye arbeidsformer og vurderingsformer, med tettere oppfølging av studenter og mer skriftlig tilbakemeldinger
- ◉ Mer internasjonalisering
- ◉ Innføring av resultatbasert finansieringsmodell (telleanter)
- ◉ Institusjonene fikk større ansvar og frihet til å bestemme den interne organiseringen.
- ◉ Nokut ble opprettet for å kontrollere kvaliteten på utdanningene.

Kilde: Store norske leksikon

– Videreføringen gikk nærmest sømløst mellom regjeringene, sier Levy.

Urolig statsråd

«Sjelden har en statsråd gått så urolig rundt i stortingssalen så lenge som forsknings- og undervisningsminister Trond Giske gjorde tirsdag formiddag.» Slik beskrev en kommentator i Aftenposten Giske da han skulle legge fram stortingsmeldingen. I dag kan ikke Giske tenke seg at han var spesielt nervøs den dagen, men han forteller at han mener såpass store reformer bør ha bredest mulig støtte i Stortinget. Regjeringen hadde ikke flertall, et stortingsvalg var nært forestående, og Giske aktet å sette fotavtrykk etter seg.

– Det var veldig mange konkrete ting som skulle tas stilling til. Ofte er en stortingsmelding litt mer overordnet, en langsiktig policy. Dette var mer som en proposisjon med mange konkrete endringsforslag.

– Det var en reform som ble gjennomført sjeldent friksjonsfritt.

KRISTIN CLEMET, UTDANNINGS- OG FORSKNINGSMINISTER 2001–2005

– Det var ikke sånn at de som var for kvalitetsreformen, var på lag med framtiden, og de som kritiserte den, var på lag med fortiden. Det handlet om at det ikke fantes reelle alternativer, sier Tore Rem. Foto: Erik Norrud

Giske anslår at han har bidratt til rundt 20 stortingsmeldinger gjennom karrieren, men at meldingen om kvalitetsreformen inneholdt flest konkrete endringsforslag.

– Det kan hende det var fordi jeg var ny statsråd. Jeg hadde ikke skrevet så mange før, og dette var et område jeg brant for. Jeg hadde vært leder for AUF og student, og jeg kjente sektoren godt fra brukersiden og visste mye om styrkene og svakhetene, sier Giske.

Men Giske fikk ikke gjennomslag for alt. Ap-regjeringen mente blant annet at ett doktortragsprogram er nok for å bli universitet. Stortingsflertallet ville ha strengere regler og krevde fire programmer.

– Der leverte vi på øret

«Oppsiktsvekkende nok mottok Aftenposten i går en pressemelding der det ble uttrykt tilfredshet med forslaget til statsbudsjett»,

meldte avisen 10. oktober 2003. Pressemeldingen var sendt fra Universitets- og høyskolerådet (UHR), som meldte at «kvalitetsreformen er så godt som fullfinansiert og kan gjennomføres». Dette tolket Kristin Clemet som at de aller fleste støttet opp om reformen.

– Dette var en tid der det fortsatt var enormt mye klager hver gang man la fram statsbudsjettene. Det var liksom ikke nok penger på noen områder, sier Clemet, som mener at budsjettsutringen for 20 år siden var mye verre enn dagens jamring, fordi det den gangen ikke «flommet» over av penger.

– UHR hadde gjort seg opp en oppfatning om hva som skulle til for at den skulle fullfinansieres. Og der leverte vi på øret!

I dag er Clemet leder for den liberale tankesmien Civita, og når vi møter henne på sitt kontor bak Stortinget, uttrykker hun et lite ubehag over å snakke om et tema hun ikke har vært involvert i på 20 år. Men hun legger vekt på dette:

– Det å bli ett år forsinket koster ikke ett års studielån, det koster ett års inntekt.

– Det var en reform som ble gjennomført sjeldent friksjonsfritt.

BI, avd. Blindern

Men langt fra alle var reformvennlige, og en av dem som reagerte, var Tore Rem. I dag er han professor i engelsk litteratur og direktør for den tverrfaglige forskningssatsingen UiO:Demokrati ved Universitetet i Oslo (UiO). Men for 20 år siden var han ny universitetsansatt og opprørt. «I denne nye verden får man ikke betalt per student som følger undervisningen, men for hver student som står til eksamen. Så langt drømte ikke engang Thatcher om å gå. For hva ville da skje med det faglige nivået?» skrev Rem i tidsskriftet Prosa i 2002. Artikkelen hadde tittelen «Prima vare. Mitt første år ved BI, avd. Blindern».

– Så smalt det, først med en kommentar fra Ingunn Økland (red.anm. litteraturkritiker i Aftenposten). Hun kalte meg sutrete akademiker. Jeg responderte naturligvis med at sutring og kritikk er to ulike ting. Å avvise den type kritikk som sutring framstår som antiintellektualisme. Det er å gjøre offentligheten fattigere enn den bør være, sier Rem, som mener Økland aldri ville kommet med en slik kommentar i dag.

I teksten skrev han at utdanning hadde blitt til en vare i et marked, og at studentene hadde fått stykkpris. Han mente omleggingen var så omfattende at det var umulig å undersøke om resultatene faktisk ble bedre.

– Mange spurte meg om jeg ikke vil at studentene skulle stå. Jeg vil at alle skal få et godt liv, men jeg vil ikke at alle skal stå hvis de ikke kan det de bør kunne for å få en god utdanning. Og det burde vi være garantisten for.

– Hvordan synes du det har gått?

– Det har helt sikkert gått seg til, men jeg er temmelig sikker på at kritikerne fikk rett på noen avgjørende punkter, sier Rem.

Treige akademikere

Ifølge Clemet var reformkritikerne treige med å komme på banen. Som «politisk nerd» som skriver debattinnlegg og mener noe om alt mulig, har Clemet lagt merke til dette mange ganger. Det er først når politikk blir til virkelighet, folk begynner å reagere, mener hun.

– Målt mot bråket det blir med enkelte reformer, så var dette veldig lite, sier Clemet og kommenterer tilnavnet «kvantitetsreformen» med å sitere en uttalelse fra tidligere UiO-rektor, Arild Underdal.

– Han sa noe som var riktig, nemlig at kvalitetsreformen ikke var en reform for å bringe opp til høyest mulig kvalitet, men for å nå et minimum av kvalitet, altså å løfte kvaliteten opp dit det i hvert fall måtte være, og så å gå videre derfra.

Men hun sier gjerne noe om Rems 20 år gamle Thatcher-påstand.

– Jeg synes diskusjonen er rar. Norge har verdensrekord i generøs basisfinansiering.

Her våkner liberalisten i Clemet.

– Det er et kjempeproblem at utdanningsinstitusjonene har hatt det så enormt godt. Det har vært en voldsom ekspansjon, pengene har rent inn, og man har en basisfinansiering som ikke er knyttet til resultater i det hele tatt. Andre land kan bare drømme om det samme, sier Clemet som spår at universiteter og høyskoler må forvente like harde prioriteringer som sykehusene framover.

Akademisk legoland

Professor ved UiO Cathrine Holst var student under det gamle systemet, stipendiat

under omleggingen og har tilbrakt hele sitt akademiske yrkesliv med kvalitetsreformen som styrende prinsipp. For 20 år siden delte hun ut løpesedler om akademisk legoland som skulle symbolisere oppstykkningen av studieløpet i mindre deler. Inndelingen i korte emner kan ha gått på bekostning av muligheten til å fordype seg, mener hun.

– Vi diskuterer det mye i staben. Det er en del problemstillinger som krever modning over tid og tid til å se ting i sammenheng, sier Holst, som særlig peker på teori- og metodeemner.

– Reformen ble forbausende godt forankret i sektoren, sier Jan Levy, tidligere ekspedisjonssjef i Kunnskapsdepartementet.

Foto: Erik Norrud

Da hun var student, valgte hun forelesninger ut fra det hun hadde lyst til. Hvis hun avtalte veiledning, var det på hennes initiativ, og hvis hun ikke leverte, var det hennes ansvar. I dag har veiledere mye større ansvar for progresjonen til studentene. Skjerpede veiledningskrav er riktig, men studentene må også ta et ansvar, mener Holst.

– Det er ingen grunn til å skjønne det gamle systemet. Jeg var student da og stortrivdes, men jeg ser også for meg at flere obligatoriske krav hadde vært bra for meg.

Holst og Tore Rem er enige om at reformen har forbedret undervisningen. Det har blitt krav om mer skriving, tettere oppfølging av studentene og skjerpet undervisning.

– Det heier jeg på når som helst, sier Rem.

– Men jeg minner om premisset: gjenreisningen av fulltidsstudenten. Der har man åpenbart ikke lyktes.

Heltidsstudenten

Vi får spørre de politiske arkitektene. Trond Giske mener målet bør være at de som skal

være heltidsstudenter, kan være det.

– Jeg brukte å si den gangen, og jeg kan gjenta det, at det å bli ett år forsinket koster ikke ett års studielån, det koster ett års inntekt.

– Det er en enorm nedside for samfunnet at så mange blir forsinket ut i arbeidslivet, sier Giske.

Men på et område er han skuffet over reformen: at bachelorgraden har for lav status i arbeidslivet.

– Det er et alvorlig problem. Det må være den reelle kompetansen som trengs for stillingen, som teller. Vi kan ikke lage nåløy som ikke har noen betydning for utførelsen av jobben, sier Giske.

Kristin Clemet tror at studentfrafallet hadde vært høyere uten reform.

– Jeg vil ikke på noen måte påstå at alt har blitt perfekt, men alt i alt er dette en reform som har tjent norsk høyere utdanning godt, sier Clemet. ●

Hva blir den neste store reformen?

BJØRN STENSAKER,
viserektor for utdanning ved
Universitetet i Oslo og forsker på
utdanningsreformer

– Jeg tenker at Europa blir enda mer viktig for Norge enn tidligere. Innføring av studieavgifter vil styrke fokuset på Europa.

Europeiske universitetsallianser kan bidra til en ny dynamikk i det europeiske utdanningslandskapet som også har betydning for Norge. I en ny situasjon med krevende budsjetter også i Norge, er samarbeid over landegrensene interessant. Ikke minst kan internasjonalt samarbeid mellom universiteter være viktig for å ivareta kostbare, små og ikke minst viktige fagområder.

INGVILD MARHEIM LARSEN,
viserektor for utdanning ved
Universitetet i Sørøst-Norge og leder
for akkrediteringsutvalget

– Kvalitetsreformen vil alltid være aktuell i og med at vi aldri blir ferdig med kvalitetsarbeidet. Jeg har tro på at utviklingsavtalene med departementet kan bidra til økt kvalitet i sektoren. Hvis de lykkes med å profilere oss ulikt basert på naturlige fortrinn, kan vi gjennom bedre arbeidsdeling bidra til økt kvalitet i høyere utdanning.

PETER MAASSEN,
professor i pedagogikk ved Universitetet
i Oslo og forsker på høyere utdanning

– Vår statsråd har en plan om ekstrem oppussing, med blant annet noen tanker om å styrke høyere utdannings rolle i regional utvikling.

Men uansett hva man synes om statsrådens politiske ideer, må norske universiteter og høyskoler ta klarere og mer eksplisitt hensyn til store globale utfordringer. Det er for eksempel behov for å styrke vitenskapelig samarbeid nasjonalt og internasjonalt om bærekraft, klimaendringer, kunstig intelligens og demokratisk utvikling av samfunnet.

– Mitt hovedinntrykk er at det er ekstrem variasjon blant studentene. Noen av de flinkeste studentene nå holder høyere akademisk nivå enn jeg selv gjorde som student, sier Cathrine Holst.

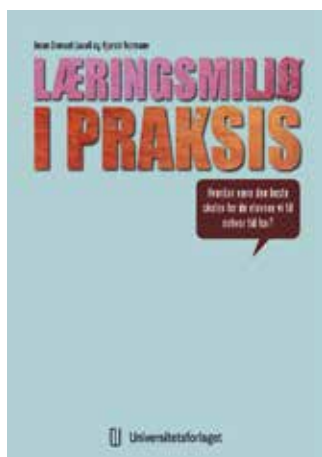
Foto: Erik Norrud

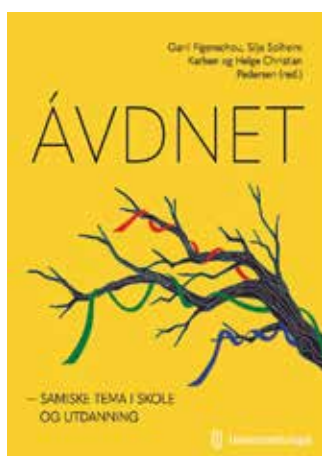
Bøker fra Universitetsforlaget

Kommer for salg våren 2023

Kommer for salg våren 2023

Kjøp bøkene på
universitetsforlaget.no

Universitetsforlaget

UKRAINA

VIL FORBY RUSSISKE KILDER

Rundt 500 akademikere, hovedsakelig i Ukraina, protesterer nå mot et forslag i parlamentet som vil forby russiske kilder i forskning og undervisning. Selv forskere som ikke ønsker å samarbeide med russere, kaller forslaget populistisk og absurd, skriver Akademikerbladet, fordi et slikt forbud vil være lovpålagt diskriminering. Lovforslaget er allerede gjennom førstegangsbehandling. Det vil også skape problemer i de tilfeller der studenter og forskere bruker russiske tekster fordi det mangler undervisningsmaterieell og oppslagsverk på ukrainsk.

ISLAND

Kutter undervisning for å spare

■ Háskóli Íslands ligger an til å få et underskudd på 1 milliard islandske kroner i år, som tilsvarer rundt 72 millioner norske kroner. Nå må universitetet kutte undervisning og stoppe nyansettelser, til tross for politiske mål om flere studieplasser i helse og teknologi, skriver Iceland Review. Neste år kan by på ytterligere kutt. Studentene er bekymret og ber regjeringen om å gå vekk fra en sterkt incentivbasert finansieringsmodell som gir store svingninger i bevilgningene.

FOTO: KARI SHEA/UNSPASH

NEDERLAND

«Ukontrollert internasjonalisering»

■ I år er 40 prosent av førsteårsstudentene i Nederland fra utlandet, og politikerne er bekymret for at nederlandske taper terreng som undervisningsspråk. – Vi ønsker målrettet internasjonalisering, men ikke ukontrollert internasjonalisering, sa parlamentsmedlem Hatte van der Woude, ifølge Dutch News. En annen politiker mener det er unødvendig at Nederland betaler for å utdanne middelklassestudenter fra andre europeiske land. Det er også problemer med å skaffe boliger til alle.

FOTO: YANNIS ABELAS/UNSPASH

DANMARK

Få kvinnelige ekspertkilder

■ En ekte ekspert er en hvit, middelaldrende mann i dress, hvit frakk eller til tider uniform, skriver Akademikerbladet. De har fått laget en liste over de 50 mest siterte ekspertene i danske medier. 26 av dem er professorer, 33 sto også på listen i fjor, og 47 av de 50 er menn. Det er også forskjell i anførselsverb. Mennene vurderer, fastslår, påpeker og forklarer, mens de kvinnelige ekspertene opplever, erfarer, uttaler og sier.

FOTO: STEFFEN WIENBERG/UNSPASH

SPANIA

Kan universiteter støtte uavhengighet?

■ De siste årene har universiteter i provinsen Catalonia uttrykt støtte til politiske ledere som ønsker uavhengighet fra Spania, noe landets høyesterett har slått ned på. Nå ønsker en kampanje som heter Academia for Coexistence, å fjerne lovparagrafen som gir universitetene mulighet til å ta stilling til ikke-akademiske saker, skriver Times Higher Education. Rundt 1300 akademikere i Spania har skrevet under på oppropet mot politiske ytringer. Hvis loven endres, vil det ikke påvirke enkeltansattes mulighet til å ytre seg politisk.

Over 100 arrestert på universitet

■ Demonstrasjonene etter at president Pedro Castillo ble avsatt og stilt for riksrett etter å ha forsøkt å oppløse kongressen i Peru, spredte seg senere til hovedstaden Lima. I januar gikk politiet til aksjon mot Perus viktigste offentlige universitet og arresterte over 100 personer, skriver Aljazeera. Demonstrantene sa at de var studenter, ikke terrorister, men ifølge universitetet grep politiet inn etter et angrep mot vektere. Demonstrantene ønsker nyvalg.

Om to år er det presidentvalg i USA, og mange ser på Ron DeSantis' (t.v.) utspill som et ledd i valgkampen hans, der han trenger støtte fra kristenkonserverve hvide velgere for å slå Donald Trump (t.h.).

USA

IDEOLOGISK KAMP I FLORIDA

Florida-guvernør Ron DeSantis sa i en tale under Black History Month at Florida vil forby offentlige universiteter å bruke penger på mangfold og inkludering og kreve at studentene tar et kurs i «vestlig sivilisasjon», skriver University World News. DeSantis har grepet inn mot utdanning på flere områder. Skoler i Florida har fått forbud mot bøker med «kritisk raseteori», interseksjonalitet og positiv omtale av LHBT-personer. Delstatens utdanningskomite skal etterse at universitetspensum ikke inneholder identitetspolitikk, og styret og rektor ved et liberalt college ble erstattet med DeSantis politiske meningsfeller.

FOTO: NOAH SILLIMAN/UNSPLASH

AUSTRALIA

Miserable på jobb

■ Postdoktorer og unge forskere i Australia er mindre fornøyde med jobbene sine nå enn før pandemien, ifølge en undersøkelse. 80 prosent av australierne er fornøyde med jobben sin, og i 2019 kunne 62 prosent av unge forskere si det samme. Nå er tallet nede i 57 prosent, skriver Nature. Tre av fire mener dette er et dårlig tidspunkt å begynne i akademien, og undersøkelsen finner også «alarmerende» høye mobbetall og at stadig flere er bekymret for arbeidsmengden.

FOTO: VIKTOR ADEEV/UNSPLASH

STORBRITANNIA

Bruker Uber-dom mot Oxford

■ En dom mot selskapet Uber brukes nå i et søksmål mot Universitetet i Oxford. Ifølge dommen var de som jobbet for Uber, ikke selvstendig næringsdrivende, men Uber-ansatte og hadde rett til feriepenger og pensjon. Nå mener to akademikere at de burde fått det samme, skriver The Guardian. De to jobbet i 15 år med undervisning, men på timebaserte kontrakter og kan derfor ha gått glipp av fordeler andre ansatte har. Ifølge advokaten deres har økt markedsretting og bruk av ekstern finansiering gjort universitetene til verstinger i arbeidslivet.

Når man forsker på ulv, er det lurt å bo samme sted som de som misliker ulven.

Nærkontakt

Ulveforsker **BARBARA ZIMMERMANN**
i samtale med Bår Stenvik | Foto: Erik Norrud

Barbara Zimmermanns¹ barndomsdrøm var å gifte seg med sjefen for en dyrehage. Som student bestemte hun seg i stedet for å studere store pattedyr i biologiens tjeneste. I dag er hun ulveforsker ved Høgskolen i Innlandet og bor på et tettsted i Østerdalen med litt over to tusen innbyggere.

– Jeg vokste opp på et lite hillbillysted i Sveits og trodde aldri jeg skulle bo et slikt sted igjen som voksen. Men så havnet jeg altså på Rena.

– **Hvordan er interessen for dyr og natur blant innbyggerne på Rena?**

– Du har hardcore naturvernere som er veldig økosentriske med sterkt natursyn, og så har du veldig nytteorienterte folk som synes at naturen bare er der for at de skal bruke den og kjøre med firehjuling. Og langs den gradienten har du også alle mulige rare kombinasjoner og et stort mangfold.

– **Hvordan da?**

– Du kan være nyttetenkende og være fascinert av naturen likevel – eller akkurat derfor: fordi du selv går mye på jakt, for eksempel, og er fascinert av ulven som en dyktig jeger. Men samtidig vil du ikke ha rovdyrtrekk der du bor.

– **Hvilke utfordringer møter du slike steder når du skal formidle ulveforskning?**

– Det er mye diskusjon om at ulveflokker går nær hus, og folk blir redde. Når vi da oppdager at den flokken oppfører seg akkurat som andre flokker, og formidler det, vil de ikke ta det inn over seg. Da kan de avvise oss og mene at vi ikke har forsket bra nok.

– **Fordi de faktisk opplever på kroppen at ulven er nær huset deres?**

– Ja, de har den ene opplevelsen av at de har sett ulvespor. I det personlige livet gjør vi alle den samme feilen hele tida: Vi gjør én observasjon, og så sier vi «sånn er det». Men som forskere har vi muligheten til å se det store bildet, og vi vet at alle ulver av og til går forbi hus.

– **Hvordan forholder du deg da til deres opplevelse?**

– Jeg må ta imot den opplevelsen og vise interesse for observasjonen, og da spør jeg: «Hvordan var det? Hva skjedde? Var det om natten at du så det sporet?» Så, når jeg har fått en fortelling om observasjonen,

så kan jeg hjelpe å tolke den. «Hvor ofte har det skjedd? Hva kan være grunnen til det? Hvorfor har den gått forbi?» Det er jo ofte fordi veien er brøytet der det er hus. Ulven liker å gå på brøytete veier, for den er lat, som oss alle. Elgen trekker dessuten ned i dalbunnen om vinteren fordi det er mindre snø der, og da følger ulven etter. Vi kan også finne en elg som er tatt i nærheten av et hus. Men det finnes nesten ikke bilder av ulvene, for de er der bare nattestid. Når det blir lyst og bilene starter på morgenen, da trekker ulven unna igjen og holder seg borte.

Zimmermann forteller at hun som forsker opplever skepsis fra begge sider i debatten.

– Da vi fant ut at hver ulveflokk tar omtrent 120 elg per år, var det et sjokk for folk som var mer naturvernorientert. Mange mente at det ville være skadelig for ulveforvaltningen å gå ut med et så høyt tall fordi det da kunne argumenteres for å ta ut mer ulv. De mente også at tallet måtte være altfor høyt.

– **Trodde de den åt andre ting?**

– Det var ei som sa at ulven i all hovedsak spiser smågnagere. Men hun har sikkert sett den gamle naturfilmen fra tundraen der den ikke har annet å ta.

– **Men får du ofte spørsmål om hva du personlig mener om forvaltningen?**

– Av og til. Men da sier jeg at jeg er her som forsker, og min personlige mening er uinteressant. Og jeg har heller ikke noe ønske om å endre på folk sine holdninger. Det er ikke min oppgave. Jeg er ikke misjonær. Det kan interesseorganisasjonene ta seg av.

– **Men du har en personlig holdning?**

– Ja, jeg har en personlig holdning som er mer på den økosentriske siden. For meg står mennesket like høyt som andre dyr og arter, og jeg mener at vi ikke bare kan ta oss til rette. Men jeg har moderert meg veldig i løpet av disse årene og fått en større toleranse for andre verdisyn.

– **Hvordan da?**

– Jeg har en nabo der jeg bor, langt ute i skogen. Hun har et veldig antroposentrisk verdisyn. Så for henne er skogen noe som er der bare for å høstes. Det som gir henne ektefølt glede, er en skog med trær som står på rekke og rad. Det smerter henne når en skog har gamle, velte trær og busker som kommer opp. Det synes hun er stygt. Før tenkte jeg alltid at «det kan jo ikke stemme at hun faktisk synes det er stygt, for meg er det helt omvendt». Men nå forstår jeg det.

– **Ideen om å tilbakeføre kulturlandskap til «uberørt natur» oppfattes gjerne som økosentrisk. Men den er også blitt kritisert for å være antroposentrisk på sitt vis fordi den forutsetter at mennesket er «utenfor» naturen og bare bruker den som rekreasjon. Mens det tradisjonelle kulturlandskapet kan ses som et eksempel på mennesket i samspill med naturen – som en nyttetenkende art blant andre?**

– Sosiale medier skaper fort en skred-effekt.

¹ Professor i anvendt økologi ved Instituttet for skog- og utmarksfag på campus Evenstad ved Høgskolen i Innlandet. Leder av forskningsgruppen LARGE, som har økologi og forvaltning av store dyr i fokus. Hun forsker på store rovdyr som ulv.

■ Barbara Zimmermann tror det tidvis har vært en fordel for henne å være utlending: – Jeg kan spørre folk mye mer om grunnleggende ting, «Hvorfor tenker du sånn?», «Hvordan fungerer det?», uten at folk tror at jeg er kjempedum.

- Ja, og om du har rett skjøtsel av kulturlandskapet, får du større biodiversitet fordi du får flere pollinatorer.
- **Mens når gårdsbrukene legges ned, gror kulturlandskapet igjen og blir «uberørt natur», samtidig som humlebestanden går ned?**
- Ja. Dessuten er «økosentrisk» og «antroposentrisk» ytterligheter på en gradient. Vi mennesker er mer komplekse enn at vi kan puttes i den ene eller den andre båsen. Når jeg, som ellers er veldig økosentrisk i mitt natursyn, går løs på grønnsakshagen min – da blir jeg veldig nyttetenkende. Om jeg finner et ugress, skal det ut. Så da tenker jeg akkurat som naboen min: En fin grønnsakshage er når gulrøttene står på rekke og rad.
- **En artikkel av sosiologene Krange og Skogen har den beskrivende tittelen «Loven øst for Glomma – Om støtte for ulovlig jakt på ulv som uttrykk for politisk motstand». Er det nyttig for deg i din kommunikasjon å forstå holdninger til ulv som et uttrykk for rural identitet og politisk avmakt?**
- Jeg har mye kontakt med dem som bor rundt meg, og kjenner den avmaktfølelsen, spesielt hos middelaldrende menn. Folk er oppgitt over at barna flytter til byen, at postkontoret og lensmannskontoret blir lagt ned, at skolene sliter med mobbing, og at helsevesenet er dårlig. Kommuneøkonomien gir en negativ spiral som skaper frustrasjon. Da er ulven veldig lett å problematisere, for det er noe man kan snakke om med hvem som helst.
- **Og det kan man ikke om de andre bekymringene?**
- Nei, for den du snakker med, jobber kanskje som sykepleier eller er lærer i skolen. Og du kan heller ikke påvirke hvor mye kommunen skal få i statlig tilskudd. Men du kan snakke stygt om ulven.
- **Og ikke minst kan den faktisk skytes, men du kan ikke forandre politikk på samme vis.**
- Ja, det er mer fengselsstraff for å skyte en statsminister.
- **Jeg tenkte mer på at det er lettere å avfyre et gevær enn å forandre strukturene i norsk kommunepolitikk, for de er så kompliserte.**
- Ja, jeg blir også frustrert av det innimellom.
- **Men da kan man altså lese ulvehat som et symbolsk uttrykk for en mer grunnleggende samfunnskritikk?**
- Ja, noen av mine kollegaer har nok kjent på det. Ulven er jo også et relativt nytt element i landskapet², og det har versert påstander om at forskere har satt ut ulv, de har blitt motarbeidet og til og med fått dødstrusler mot seg.
- **Jeg så i et tidligere intervju at du ville avdramatisere konflikten rundt ulveforskning på egne vegne fordi du selv ikke har fått noe hets?**
- Det stemmer, men jeg vet jo ikke hva som står om meg på Facebook. Der er det sikkert masse rart – men det bryr jeg meg ikke om.

– Ulven liker å gå på brøytede
veier, for den er lat,
som oss alle.

² Ulven var utryddet i Norge og Sverige i midten av det siste århundret. Forskerne har funnet ut at dagens ulvestamme ble grunnlagt av to finsk-russiske ulver som hadde vandret hit og ynglet for første gang i 1983. Men det har også fløret med teorier blant ulvemotstandere om at det i realiteten var naturvernere eller andre aksjonister som satte ut ulver i skjul. Grunnlaget for disse teoriene er at planer for å sette ut ulver og etablere en ny ulvestamme faktisk ble lansert i sin tid av den svenske Naturskyddsföreningen i 1980-årene, men aldri gjennomført. Det har aldri blitt funnet noen indikasjoner på at en slik sammensvergelse ligger bak ulvenes gjenkomst.

³ Et EU-støttet prosjekt drevet av Høgskolen i Innlandet og Sveriges lantbruksuniversitet for å bygge kunnskap og dialog om forvaltning av store arter som elg og ulv på tvers av riksgrensen.

- **Det høres ut som et heldig personlighetstrekk å ha i en sånn jobb?**
- Jeg kan bare ikke ta det på alvor. Og jeg bruker Facebook privat bare på sånne grupper jeg er nødt til å være på. Men vi brukte faktisk Facebook aktivt i Grensevilt-prosjektet³, og da lærte vi veldig mye. Vi tenkte først at her kan vi være åpne og dele alt mulig om hva som funker og ikke. Men nei. Det går ikke på Facebook.
- **Nei?**
- Vi hadde for eksempel en GPS-merket elg som hadde fått en stor isklump under kjeven om vinteren. Vi var redde for at det kunne være på grunn av halsbåndet, så vi fikk den avlivet. Men klumpen var under kjeven, ikke ved halsbåndet, og obduksjonen viste at den hadde skrapmetall i vomma. Så vi tenkte at det var interessant å fortelle om, at den kan ha kuttet seg på metallskrap eller ødelagte ølbokser, som også kyr får i seg. Så vi la ut bilde av den døde elgen med isklump og en lang tekst. Så dum kan man være. Vi ble beskyldt for at det var vår feil, at det var på grunn av halsbåndet, og at det var dyreplageri. Og å snu den båten når den først er kommet på feil kurs, er nesten umulig.
- **For det skjedde på tross av at dere beskrev de faktiske omstendighetene i saken?**
- Ja, for folk leser bare de første linjene og ser på bildene. Så nå vet vi at hvis du legger ut en lengre tekst, må du i alle fall være veldig bevisst på at du skriver veldig presist i de to første linjene hva saken handler om. Og det er ikke sånn at vi lyver, men det er best å bare legge ut det som funker, og solskinnshistorier. Ellers kommer du

■ – Når du skal merke ulv i skogen, er det avgjørende å ha god dialog med grunneierne, forklarer Barbara Zimmermann.

inn i en negativ spiral. Da blir det delt med flere som har samme meninger, og så ender du opp med en hærsikare av folk som mener noe negativt. Sosiale medier skaper fort en skredeffekt. Derfor må man passe på å ha en hærsikare med positive følgere.

- Har du sett den serien om ulveforskere som går på TV nå? *Fenris*⁴?
- De kontaktet meg faktisk for å være konsulent for den serien. Jeg hadde mange telefonsamtaler og lange møter der jeg fortalte dem om alt de hadde skrevet som ikke stemte overens med ulvebiologien. Du kan ikke merke ulvevalper om høsten. Men de ville at det skulle være grått og kaldt. Så av hensyn til historiefortellingen må de bryte med mye fakta. De har jo kunstnerisk frihet. Men det jeg syntes var vanskeligst å svelge, var at hovedpersonen jobber i Statens naturoppsyn (SNO) med forvaltning, men samtidig er forsker. Sånn er det for eksempel i USA, der forskere jobber i Fish and Wildlife Service. Men det skjer ikke her i Norge, vi har et tydelig skille. Og det var vanskelig for meg å svelge, for det er akkurat det vi sliter med som forskere, at folk ikke ser forskjellen på forvaltning og forskning.
- Hva med konfliktene rundt, var de ok framstilt?
- Det kan jeg ikke si noe om før jeg har sett hele serien. Men jeg kan gi et annet godt eksempel: *Menn som hater ulver* av Lars Lenth. I den romanen gir han like mye pepper til alle sider: forskningssiden,

forvaltningssiden, naturhatere og naturvernere. Alle blir karikert på en herlig måte. Og der jeg bor, har alle lest den, både motstandere av og forkjempere for ulv. Og når man prater med motstanderne om den, synes de også at den er så morsom.

- Alle har glede av å lese den fordi de er enig i hvordan motstanderne deres blir karikert?

– Nettopp! Og fordi man selv føler seg litt ... «uh-oh».

- Følte du deg truffet?

– Ja, det var jo veldig satt på spissen, da, totalt overdrevet, forskeren var en beruset hippiefyr med folkevognbuss som satte ut ulver. Så den begynner jo veldig negativt for forskningssiden. Og så tenkte jeg: «Å nei, dette blir helt forferdelig. Skal jeg virkelig fortsette å lese det her?» Men så fortsatte jeg og så at det var greit, for han angriper alle på samme vis. Ordføreren får svi, politiet får svi, alle sammen.

- Det var ikke som i filmen *Ulvesommer*⁵, der bare bygdefolket blir karikert som blodtørstige hillbillyer?

– Nei. Jeg synes det er så dumt når det blir sånne båser. For lokale folk er ikke sånn. Eller, selvfølgelig så finnes det noen som er helt ekstreme. Men det nytter ikke å bruke tid på dem. De er så låst at det er bortkasta tid for begge sider – kunnskapen min når ikke fram. Da vil jeg heller prate med dem som er åpne. Og det er de aller fleste. ●

⁴ TV-serie på Viaplay om den unge biologen Emma, hennes kontroversielle ulveforskerfar og skumle tildragelser i en norsk bygd.

⁵ Norsk film fra 2003 om tolvåringen Kim, som blir venn med ulver og beskytter dem mot en slem sauebonde som vil drepe dem.

Frå hat til fat

Skal det vere ein porsjon eksklusiv rogn eller kaldrøykt filet av pukkellaks?
Møreforskning vil styrke kampen mot den uønskte fisken ved hjelp av ganen din.

AV KRISTIN S. GRØNLI

Denne fisken kan tvinge annan laks vekk frå gyteplassar.
Foto: Statsforvaltaren i Troms og Finnmark / Lars Åke Andersen

FORSKAR: Thomas Hagby Dahl ved Møreforskning saman med samarbeidspartnarar

PROSJEKT: «Ny kunnskap og teknologi for berekraftig fangst og foredling av pukkellaks»

METODE: Utvikle og prøve ut selektivt fiske av pukkellaks i sjø. Utvikle matprodukt av pukkellaks.

UUNNVERLEG VERKTØY: sildenot og filetkniv

FOTO: KRISTIN S. GRØNLI

Norske elvefiskarar og -forvaltarar førebur seg på det verste. I sommar kan ei flodbølge av pukkellaks kome til å krangle seg oppover norske vassdrag. Det er krise for eksisterande liv i elvane, ikkje minst for den høgt verdsette og sårbare villaksen. Forskarar ved Møreforskning i Ålesund skal bruke sesongen til å finne ut om det kan vere nyttig å ta ut fisken før han treffer ferskvatn, ved å bruke tradisjonell sildenot i sjøen.

Negative assosiasjonar

– Vi har stor tru på at etablering av kommersielt fiske vil bidra til å skåne miljøet, seier forskar og prosjektkoordinator Thomas Hagby Dahl.

Han er meir usikker på kva som skal til for å gje norske forbrukarar smaken på ein fisk mange no oppfattar som ein styggedom.

– Det er ein del negative assosiasjonar knytte til pukkellaksen, som vi må sjå litt på i prosjektet, seier forskaren.

Prosjektet tek føre seg heile verdikjeda frå fangst til tallerken, og forskarane samarbeider tett med industrien.

Finansieringa kjem frå Fiskeri- og havbruksnæringens forskningsfinansiering (FHF), eit statleg aksjeselskap som Nærings- og fiskeridepartementet eig.

Pengane til FHF kjem frå forskings- og utviklingsavgift på eksporten av all sjømat.

Oddetalsfisk

Pukkellaksen gyter annakvart år, og bestanden som har fått feste i Noreg, gyter i oddetalsår. Fisken har vore til stades i lite omfang lenge, men sidan 2017 har han strøymd inn i norske elvar i eksponentielt aukande mengder.

– Vi førebur oss på minst mange hundre tusen og potensielt fleire millionar pukkellaks til sommaren, opplyser seniorrådgjevar Eirik Frøiland, leiar for Miljødirektoratet si kompetansegruppe for tiltak mot pukkellaks.

Til samanlikning kjem det rundt ein halv million villaks (atlantisk laks) kvart år til norske elvar.

Laksefiske 2021, individ

ELV:

• Totalt:	230 000
• Pukkellaks:	110 000
• Atlantisk laks:	80 000
• Sjøaure:	34 000
• Sjørøye:	5 000
• Regnbogaure:	200

SJØ:

• Totalt:	64 000
• Pukkellaks:	39 000
• Atlantisk laks:	25 000
• Sjøaure:	700
• Sjørøye:	50
• Regnbogaure:	10

Kjelde: Statistisk sentralbyrå

I 2021 la frivillige ned ein stor innsats for å ta ut pukkellaksen langt nede i elvane – mellom anna ved hjelp av feller. Dei fleste lokale grunneigarlag og foreiningar som tok del i arbeidet, brukte hundrevis av dugnadstimar midt i sommarferien, fleire brukte tusenvis. I sommar blir dette arbeidet meir statleg finansiert, særleg for rundt 30 elvar mellom Hammerfest og Grense Jakobselv, opplyser Frøiland.

– Eg trur fjordfiske på pukkellaksen vil vere eit fint tillegg til arbeidet som blir gjort i elvane, seier Hagby.

Laksefiske i sjø er veldig strengt regulert, så difor må forskarane i Ålesund ha dispen-

sasjon for det planlagde prøvafisken i sommar. Miljødirektoratet handsamar denne søknaden no.

Sette ut ungfisk

Pukkellaks finst naturleg i elvar rundt det nordlege Stillehavet. Han høyrer ikkje naturleg heime i Noreg. At han likevel er her, kjem av at russiske myndigheiter sette han ut i Nordvest-Russland frå 1956 fram til tusen-årsskiftet, ifølgje Miljødirektoratet. Fisken har tilpassa seg livet i nordområda.

På Artsdatabanken si liste over framande artar er pukkellaksen oppført i kategorien som utgjer «høg risiko» for norsk natur. Sjølv i små vassdrag kan det gå opp tusenvis av pukkellaks i store stimar om sommaren. Fisken er bygd for å slåst om plassen, aggressiv mot både lokal laks, sjøaure og sjørøye, og konkurrerer om mat og gyteplassar.

Dessutan fører turen i elva til ein ganske udelikate ende på visa for pukkellaksen. Han har ein strengt toårig livssyklus og brukar alle kreftene på den eine gytinga. Både ho- og hannfisk dør etterpå ved å gå i oppløysing. Store mengder rotnande pukkellaks påverkar vasskvaliteten og dermed også økosystemet i elvane om hausten.

Kontroversielt

Dahl ved Møreforskning er ikkje i tvil om at målet må vere å få pukkellaksen vekk frå norske elvar. Samtidig er han oppteken av at fisken er ein ressurs medan han trass alt er her – og at fjordfiske kan vere med på å redusere bestanden.

– Vi førebur oss på minst mange hundre tusen og potensielt fleire millionar pukkellaks til sommaren

EIRIK FRØILAND

Som så ofte i diskusjonar om fangst og forvaltning er det både kjensler og sterke meiningar i sving. Ideen om at fiskarar skal kunne tene pengar på pukkellaksen, fell ikkje i smak hos alle. Motstandarar av satsing på sjøfiske har argumentert med at investering i kommersielt fiske krev ein langsiktig strategi for å bevare arten som haustbar ressurs.

– Vi ønsker ikkje berekraftig forvaltning av pukkellaksen, men å få mest mogeleg ut av han medan ein likevel fangstar, presiserer Dahl. Forskarane i Ålesund vil finne fram til metodar som nyttar reiskap fiskarar allereie har.

– Vi vil teste ei form for snurpenot eller tradisjonell sildenot. Sidan slik reiskap blir brukt på andre artar, treng ein kanskje ikkje investere i nytt utstyr, seier Dahl. Modifisert kilenot skal også prøvast ut.

Bifangst

Utfordringa med både sildenot og kilenot er å sikre at fisket ikkje rammar atlantisk laks, sjøaure og sjørøye. Sjøfiske etter pukkellaks vil alltid medføre noko bifangst av desse artane fordi dei er i sjøen samtidig og overlappar i storleik.

I 2021 blei det fanga 110 000 pukkellaks i elv, mot 39 000 i sjø (sjå faktaboks s. 31). Ein fersk rapport frå Vitenskapelig råd for lakseforvaltning har likevel konkludert med at sjølaksefiske med same reiskap, innsats og fiskeperiode som i 2021 ikkje vil kunne bli eit effektivt bidrag til å kjempe ned pukkellaksen. Han er så liten at han smett gjennom maskene, og bifangsten blir for stor. Rådet tek høgde for at snurpenot kan vere eit alter-

nativ dersom ein utviklar metodar for å ta ut pukkellaksen utan dei andre artane.

Dahl trur det er mogeleg å legge til rette for skånsam sortering av bifangsten, spesielt med sildenota (også kalla snurpenot). Har nota fått med seg mykje annan laks, kan all fisken bli sett fri igjen. Sortering ved hjelp av ei skiljerist og ein oppsamlingspose er aktuelt og ein metode som har vore i bruk lenge.

– Stor fisk blir att og kan bli sleppt ut, medan pukkellaksen og andre mindre fisk går over i oppsamlingsposen, forklarer Dahl. I siste runde kan sortering skje når fangsten blir teken opp i båten, dersom ein varsamt tek om bord lite om gongen.

– Bifangsten kan bli sett i kar. Der kan fiskarane undersøke om fisken er uskadd nok til å bli sett ut att i sjøen.

– Smakar som aure

Fiskar Stig Meyer i Hammerfest samarbeider med Møreforsking og skal vere med på det planlagde prøvefisket i sommar.

– Pukkellaksen er ein veldig god matfisk før han går opp i elva. Det må gå an å utnytte denne ressursen medan han enno er brukbar som menneskeføde, seier han. Meyer fortel at han fekk ein og annan pukkellaks i kilenota allereie då han var gut for rundt 40 år sidan.

– Eg har alltid brukt pukkellaksen til mat. Når han blir fanga i sjø, er han omtrent som annan laksefisk på smak og minner vel litt om aure.

Meyer fortel at pukkellaksen er ein skjør fisk som må ha varsam handtering om han

➤ Forskarar ved Møreforsking fileterer og undersøker kvaliteten på pukkellaks som har vore frosen. Frå venstre: Ingebrigt Bjørkevoll, Thomas Hagby Dahl og Wenche Emblem Larssen. Foto: Møreforsking

⬆ Felle for å fange pukkellaks i Vestre Jakobselv. Foto: Jan Harald Tomassen

➤ Før pukkellaksen går opp i elvane, ser han meir ut som annan laks – utan pukkellaks. Foto: Møreforsking

➔ Fiskar Stig Meyer samarbeider med Møreforsking om utprøving av metodar for å fange pukkellaks i sjø. Foto: John Strand

skal bli eit attraktivt matprodukt.

– Kor raskt du får sløgd og kjølt ned fisken, er heilt avgjerande, så det er ein del ting som må klaffe for at vi skal få dette til, seier fiskaren.

– Betre fiskekjøt

Greg Ruggerone er forskar ved Natural Resource Consultants i Seattle i USA. Han har forska på pukkellaks i det nordlege Stillehavet i over 20 år og har ei rådgjevande rolle i prosjektet ved Møreforsking.

– Mengdene de ser no i Noreg, er svært små samanlikna med mengdene i det nordlege Stillehavet, der meir enn 500 millionar pukkellaks kjem attende kvart år, seier han. Ruggerone trur fangst i sjøen blir ein vinn-vinn-situasjon, og understrekar at pukkellaksen også går opp i mindre elvar som kanskje er meir utilgjengelege for dei frivillige og tiltaka.

– For små og avsides elvar er fangst i sjø endå viktigare, seier han.

Når det gjeld mogelegheitene for å gjere fangst om til attraktive matprodukt, trur han pukkellaksen i norske farvatn har betre utgangspunkt enn fisken frå Stillehavet, som i stor grad blir brukt til hermetikk.

– Det ser faktisk mykje betre ut. Kanskje pukkellaksen i regionen rundt Norskehavet og Barentshavet har ein litt annan diett. Kjøtet har mellom anna ein mykje sterkare rosa farge enn pukkellaksen hos oss, seier Ruggerone.

Får forskarane i Ålesund sving på både prøvafiske, fangsthandsaming og kvalitetsanalysar, går vegen vidare til produktutvikling og marknadsstrategi.

Suksess vil ikkje nødvendigvis medføre at du finn «pukkellaks» i butikken i framtida, grunna dei manglande positive assosiasjonar til namnet. Her i landet blir fisken på folkemunne også kalla «russelaks», og i USA seier dei gjerne «humpy». Biologisk høyrer pukkellaksen til fiskeslekta stillehavslaks.

– «Stillehavslaks» er eit alternativ vi ser på når det gjeld meir appetittlege namn, avslørar prosjektkoordinator Dahl. ●

NORSK SKOG

- a) Landbruks- og matdepartementet står bak satsinga MiS. Kva står MiS for?
- b) Kor finn vi dei to fabrikkane til selskapet Norske Skog som ligg i Noreg?
- c) Kva for treslag – som nesten vart borte under seglskutetida – er Osebergskipet bygd av?

- d) Kva heiter Noregs tredje største forskingsinstitutt som blant anna driv med skogforskning – med hovudsete på Ås, men også med stasjonar på plassar som Svanvik, Tjøtta (biletet), Klepp og Kapp?
- e) Kva er ei samlenemning på sommarfuglartane som visse år kan gjere stor skade på bjørkeskogen i dei nordlegaste fylka?

STOFF OG MATERIALE

- a) Kva kallar vi den langfibra egyptiske bomullstypen som i Noreg særleg blir assosiert med langt undertøy laga av dette stoffet?

- b) Kva for varemerke vart lansert av selskapet DuPont i 1971 og er etter kvart blitt synonymt med eit polymermateriale som blant anna blir brukt i soldathjelmar, segl til seglbåtar og skateboard?
- c) Kva er råstoffet for dei kunstige tekstilfibrane kjende som viskose?
- d) Kva kallar vi den seige celleveven hos plantar som jute, hamp og lin som blant anna er blitt brukte til å lage tau, strie og papir?
- e) Kva for farleg, men sjeldan sjukdom er knytt til den same bakterien som blir brukt for å produsere Botox og liknande legemiddel?

ALSKENS BANK

- a) Kva heitte Noregs første forretningsbank, stifta i 1857, som i 1990 fusjonerte med Bergen Bank til Den norske Bank?

b) Kor finn vi det globale frøkvelvet som vart av opna av Jens Stoltenberg i 2008, der Nordisk genressursenter (NordGen) står for handteringa av frøa?

- c) Kva heiter denne amerikanske finansmannen og kunstsamlaren (1837–1913) som gav namn til det som i dag er ein av dei største bankane i verda?

- d) Kva slags bank har Universitetssjukehuset Nord-Noreg no etablert i Harstad, som den første av sitt slag i landet?
- e) Kva er øvre alder for å bli givar til sædbanken ved Oslo universitetssjukehus?

VON OG VAN

- a) Kva heitte USAs åttande president, som til dags dato er den einaste som ikkje hadde engelsk som førstespråk?
- b) Kva for tidlegare alpinstjerne står bak skimerket Van Deer?
- c) Kva for skodespelar vart kjend for kinopublikummet i *Krigerens hjerte* frå 1993 og har seinare medverka blant anna i *Pan og Barbara*?
- d) Kva for tysk nazist og SS-medlem vart henta til USA etter krigen og blir betrakta som grunnleggaren av moderne romfart og raketteknologi?
- e) Kva for austerriksk baronesse og romanforfattar var radikal pasifist og fekk i 1906 som første kvinne Nobels Fredspris – ein pris ho sjølv skal ha oppmoda Alfred Nobel til å stifte?

- a) Martin Van Buren
- b) Marcel Hirscher
- c) (Hirsch = deer = hjort)
- d) Anneke von der Lippe
- e) Werner von Braun

- a) Den norske Creditbank (DnC)
- b) På Svalbard
- c) J.P. Morgan
- d) Ein avføringsbank (fecesbank)
- e) 45 år

- a) Malako
- b) Kevlar
- c) Cellulose (frå tre som gran, bøk eller bambus)
- d) Bast
- e) Botulisme

- a) Miljøregulering i skog
- b) I Halden og Skogen (Levanger)
- c) Eik
- d) Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO)
- e) Bjørkemålartar (også godkjent: lauvmak)

FOTO: PETTER ULLELAND, CC BY-SA 4.0

På innsiden av Forskerforbundet

Da Åshild Olaussen var student, så hun ikke for seg å jobbe i en fagforening.

Som nyutdannet fikk hun jobb i Norsk Lærerlag. Deretter har hun fortsatt i Utdanningsforbundet, Unio og nå Forskerforbundet.

– Hva jobber du med for tiden?

– Jeg jobber med Forskerforbundets bidrag til å implementere tillitsreformen, i tillegg til at jeg har det fagpolitiske ansvaret med å ivareta medlemmene i helsesektoren. Ellers svarer jeg på høringer fra Kunnskapsdepartementet, og da gjerne det som ikke handler konkret om forskning, men for eksempel kompetansepolitikk, styring eller tillitsreform.

– Hvordan går det med tillitsreformen?

– Vi har prøvd å påvirke oppover mot Kunnskapsdepartementet og bedt dem om å iverksette ulike tiltak, som å redusere rapporteringskrav. Men departementet og regjeringen forventer at dette skal være en reform som kommer nedenfra. Derfor prøver vi å motivere våre tillitsvalgte lokalt, men det er ikke så lett, for de har mye annet viktig å holde på med.

– Tillitsreform – det kan virke litt svevende?

– Det er litt uklart hva som egentlig er målet, og hvem som har ansvaret. Hittil har det blitt mest møtevirksomhet og prat og ikke så mye resultat.

– Du jobber i fagpolitisk avdeling. Hvordan foregår det fagpolitiske arbeidet i sekretariatet?

– Vi jobber alltid langs to spor. Det ene er å sørge for å påvirke politikk ved å komme med egne ideer og løsninger. I fjor kom vi med 20 konkrete forslag til Ola Borten Moe for å redusere midlertidigheten ved universiteter og høyskoler. Det andre er at det skjer ting på myndighetsnivå som vi må reagere på,

ÅSHILD OLAUSSEN

Medlem i Forskerforbundet ved Forskerforbundet

STILLING

spesialrådgiver i sekretariatet i Forskerforbundet

UTDANNING

hovedfag i statsvitenskap fra Universitetet i Oslo og master i styring og ledelse fra Oslomet

som høringer eller utredninger. Da må vi sette oss inn i det og komme med forslag. Vi jobber på en måte som byråkrater som forbereder saker for politisk ledelse.

– Hva skal til for å skrive et godt høringssvar?

– Man må så raskt som mulig få fram det viktigste budskapet, nesten som en journalistisk artikkel. Man trenger ikke å mene noe om alt, men man må synliggjøre at man skjønner kompleksiteten i en sak. Vår viktigste oppgave er

å ivareta interessene til medlemmene, det er ikke nødvendigvis vår jobb å ta et helhetsansvar.

– Noen faste spørsmål. Hvordan vil du beskrive kontoret ditt?

– Litt rotete. Litt som meg selv.

– En god kollega av deg fortalte at du har stålkontroll på litteratur, kunst og klassisk musikk. Men har du noen litt mindre finkulturelle interesser også?

– Fotball. Jeg har vært en svoren tilhenger av Rosenborg siden jeg var tre–fire år og faren min tok meg med på Lerkendal.

Hva er den viktigste boka i ditt akademiske liv?

– Det er utrolig mye kjedelig litteratur innenfor statsvitenskapen. Men *Imagined Communities* av Benedict Anderson gjorde inntrykk og formet min hovedoppgave om den politiske utviklingen av demokratiet i Spania. Den handler om hvordan nasjonalisme i stor grad bygger på fellesreferanser. Det vi tenker på som typisk norsk, er basert på fortellinger om noe felles, men fortellingene kunne like gjerne vært noe annet.

– Hvis du skulle valgt et annet yrke, hva skulle det vært?

– Noe med barn og unge og kultur. Jeg kunne ikke bidratt med det kulturelle selv, for det er jeg ikke så flink til. Men jeg kunne ha jobbet med å tilrettelegge for Den kulturelle skolesekken, med barneidrett eller jobbet på kulturskolen.

– Har du en beskjed til Ola Borten Moe til slutt?

– Lytt mer til dem som representerer de ansatte i sektoren, altså fagforeningene.

✦ AV LINA CHRISTENSEN

FOTO: LINA CHRISTENSEN

Ei kyrkje for alle

Ved ei lovending i 1938 vart presteembeta i prinsippet opna for kvinner. Men stortingsvedtaket hadde eit tillegg om at ein ikkje burde tilsetje kvinner som prestar dersom dei var uynskte av kyrkjelydane.

Då dette biletet vart teke, i 1953, kunne kvinner i praksis ikkje verte prestar i ein kyrkjelyd, men til dømes verte sjukehusprestar. Vi ser ei førelesing hjå Menighetsfakultetet i St. Olavsgate 9 i Oslo der studentane høyrer på Sverre Aalen, som var dosent i Det nye testamentet. Biletet er frå ein reportasje i bladet Aktuell om kyrkjestriden som gjekk føre seg på denne tida etter den legendariske radiopreika om helvete, framført av professor Ole Hallesby. Her kjem dei mest kjende setningane: «Hvordan kan du som er uomvendt, legge deg rolig til å sove om kvelden, du som ikke vet om du våkner i din seng eller i helvete?»

På den andre sida stod mellom anna den liberale biskopen Kristian Schelderup, som avviste læra om evig fortaping.

Men denne spalta skal byggje opp til 8. mars. Då passsar det å fortelje at det nemnde tillegget i stortingsvedtaket vart fjerna i 1956. Ingrid Bjerkås vart den fyrste kvinnelege presten i Den norske kyrkja i 1961. Rosemarie Køhn var fyrst som kvinneleg biskop i Den norske kyrkja, ei stilling ho fekk i 1993.

Og sjå godt etter på biletet. Det finst ei kvinne der òg.

Foto: Aktuell / NTB

Kjelder: NTB, Store norske leksikon

– Eg er litt anarkist

– Eg har prøvd meg på å skrive «ei låt – låta». Eg kan ikkje skjønne at det ikkje skal vere lov, seier Irmelin Kjelaas.

I førre spalte var emnet radikalt bokmål i akademiske tekstar. Kvifor kan eit slikt språk vekke negative reaksjonar? Irmelin Kjelaas (biletet) er fyrstemanuensis i norskdidaktikk ved NTNU. I 2017 slo ho eit slag for talemålsnær bokmål i ein kronikk i Forskerforum. Inngressen var: «Åssen skrive akademisk? A-ender og talemålsnær bokmål må også ha sin plass.» Dei faste språkeksptane Marita Kristiansen og Ole Kristian Våge står over denne gongen, for her er Kjelaas sjølv.

– Kva reaksjonar fekk du den gongen?

– I ekkokammeret mitt av språkvitarar og nordiskfolk var det ikkje så vanskeleg å få støtte. Det eg skreiv, var som musikk i deira øyre. Men i kommentarfelt og trådar her og der var det mange fornøyelege kommentarar om at språket mitt var uestetisk, og at eg høyrdest ut som ein gamal AKP-ar på 1. mai.

– Du skreiv om ei fagfelleuvedrøring av ein vitskapleg artikkel. Du fekk kritikk for det radikale bokmålet ditt. Opplever du framleis slikt?

– Ja, slike tilbakemeldingar kjem framleis. Ein som språkvaska ei bok eg var medforfattar av, skreiv eksplisitt at språket mitt var stygt. Eit døme på kommentar var: «De radikale formene i dette kapitlet er veldig forstyrrende, men ikke rettet.» Det viste seg at vedkomande ikkje hadde så godt belegg for alle innvendingane. Eg trur at når ein skriv markert, vert det stilt høgare krav til å vere konsekvent i val av former. Dersom ein skriv eit meir moderat bokmål, har eg inntrykk av at toleransen er større, til dømes for å skrive «en bok – boka» i staden for dei meir konsistente bøyngane «ei bok – boka» eller «en bok – boken».

– Kva tykkjer kritikarane dine er særleg stygt ved språket ditt?

– Jo meir markert, dess styggare. A-ending i fleirtal av substantiv (universiteta) er visst verre enn i bunden form eintal (boka). Ein del trur det er feil!

– I dømet med språkvaskaren: Tok du kampen?

– Ja, eg let aldri slikt passere. Etter at eg skreiv den kronikken i Forskerforum, fekk eg på eit vis eit grunnlag for å vere endå sikrare i det eg meiner.

– Men dersom du får innvendingar mot former som ikkje er normerte – gjev du deg då?

– Linja mi er talemålsnær, og eg er litt anarkist med haldninga om at eg eig språket sjølv. Eg skriv konsekvent «i morra», og eg har prøvd meg på «ei låt – låta». Det er meningslaust at ein ikkje kan skrive det.

– Er du like anarkistisk i akademiske tekstar?

– Nei, dette gjeld skrivning i meir uformelle samanhengar. Eg føyer meg stort sett dersom noko er skriv akademisk, ikkje «er lov».

– Radikalt bokmål er lite utbreidd og kanskje endå mindre i akademiske tekstar. Trur du akademikarar som eigentleg har eller sympatiserer med ei slik språkføring, legg band på seg?

– Ja, vi er sosialiserte inn i ein måte å bruke språket på, og det er moderat eller konservativ bokmål som gjeld. Folk opplever at det talemålsnære høyrst uakademisk ut. Eg ser det att hjå studentane. Ein del av dei vrir språket sitt frå det moderate til det konservative, ikkje berre i bøyngsformer, men i ordval, formuleringar og setningsstruktur. Nokre vert meir omstendelege og «pompøse». Eit slikt språk er fjernt for dei, men dei oppfattar det nok som ei norm.

– Vi kjenner iallfall til ein verknad kronikken din fekk. Tidsskrift for den norske legeförening la om praksisen slik at alle normerte former vart tillatne: bein, boka og trøtt – ikkje berre ben, boken og trett.

– Det er svært bra. Eg trur òg teksten hadde noko å seie for etableringa av Foreninga for radikalt bokmål, der eg sjølv har vore i styret. Som det står på heimesida, jobbar vi for «språklig frihet og vil at a-ender, diftonger og andre radikale og talemålsnære bokmålsformer skal få økt anerkjennelse».

– I språkspalta sist hadde Ole Våge ein tanke om at radikalt bokmål gjer personen bak teksten meir synleg, medan idealet gjerne er at forskinga skal kome an på metoden, ikkje personen. Vekkjer det gjenklang?

– Eg trur han er inne på noko. Det tradisjonelle idealet er at forskinga skal vere objektiv og verdinøytral, og at ho dermed ikkje skal ha eit tydeleg forskar-/forfattarsubjekt. I min tradisjon legg ein til grunn at inga forskning eller forskar er objektiv. Dermed er det heller ikkje problematisk at forskarsubjektet er synleg – kanskje heller tvert imot. Det er etterretteleg å gje til kjenne at det finst eit forskar-eg som har forska og skrive fram det som vert formidla. Slik sett er det uproblematisk å ha ei språkleg form som signaliserer dette.

– Kan du tenkje at dei radikale formene dine vert støy som kjem i vegen for innhaldet?

– Nei. Eg kjenner til haldninga med at forma liksom bør vere nøytral for at teksten skal vere gjennomslutlig. Men eg har ingen røynsler med at rullegardina går ned og folk ikkje får med seg innhaldet når dei les tekstane mine. Eg har brukt den kronikken eg skreiv med masterstudentane mine i norskdidaktikk. Ei kommenterte noko eg tykte var klokt: Ved at forma er meir markert, tek teksten og rykkjer i ein litt, og ein vert meir vaken og merksam på det som står der. Ein kan ikkje løyne seg bak det sjølvsgade når ein skriv slik. Når ein møter den vanlege, umarkerte og «korrekte» forma, er det lettare å godta glatt det som står der.

Små språks kamp for overlevelse

Når fortellingen om språkdød blir for skremmende, er faren at man holder seg for ørene.

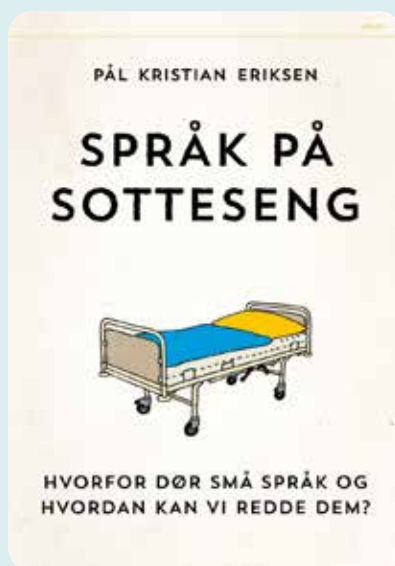
Sotteseng og språkdød, krisetilstand og lingvistisk masseutryddelse. Pål Kristian Eriksen, rådgiver for minoritetsspråk i Språkrådet, tar i bruk sterke ord for å beskrive situasjonen for verdens små språk. Det finnes et sted mellom 6000 og 7000 språk i verden, heter det i *Språk på sotteseng*, men bare de siste femti årene har vi mistet i alle fall 220 av dem. Gamle folk går ut av tiden, og med dem risikerer vi at både grammatikken og vokabularet dør i de små språkene som de yngre generasjonene av ulike grunner knapt kjenner til.

Først blir man jo fortvilet, der man sitter og leser. Man får lyst til å styrte av gårde med oksygenapparatet under armen til det som gjerne er fjerntliggende områder, til dit hvor det siste mennesket som er i stand til å forme vettuge setninger på akkurat dette språket, nå snart har sagt sine siste ord. Og man får lyst til å rope ut: Finnes det en lingvist med opptaker her?

Men så siger likegyldigheten på, i alle fall hos denne leseren, og det er det jeg kjenner at jeg må prøve å formulere noe rundt i denne anmeldelsen.

For fire år siden anmeldte jeg Eriksens forrige bok, *Nye språk i Norge*, og trivdes også da lenge godt i hans selskap. Han skriver uanstrengt og energisk, og han har teft for de gode historiene og de fargerike detaljene. I årets bok tar han oss for eksempel jorda rundt i løpet av knappe førti sider og byr på språklige særtrekk og finurligheter. Det minner om odysseen vi var på i forrige bok, selv om forfatteren da konsentrerte seg om vitale enkeltspråk. Nå spretter vi mellom språkområdene og får for eksempel høre om hvordan hver landsby i Dagestan i Kaukasus har sitt eget unike språk, og hvordan tegnspråk på

«Han skriver uanstrengt og energisk, og han har teft for de gode historiene og de fargerike detaljene.»

PÅL KRISTIAN ERIKSEN
Språk på sotteseng.
Hvorfor dør små språk
og hvordan kan vi redde dem?
 Pax, 2023
 221 sider
 Veil. pris: kr 399

ingen måte har en internasjonal standard, som man kanskje kunne tro. Eriksen argumenterer også overbevisende mot dem som tror at norsk skriftspråk er truet, og han redegjør for hva som egentlig regnes som et språk, for å nevne noen høydepunkter.

Men nå, som i forrige bok, kjenner jeg meg snart mer svimmel enn opplyst, og jeg tror det handler om flere ting.

For det første er jeg skeptisk til de store, skremmende ordene – død, masseutryddelse og så videre. Det er noe med tiden vi lever i, der alt ser ut til å ligge på nettopp sotteseng – klimaet, demokratiet, verdensfreden, den norske velferdsstaten. Jeg er allerede nummen nok, om jeg ikke skal forholde meg til enda en krise jeg ikke helt klarer å se hvordan jeg skal håndtere.

For det andre savner jeg menneskene, både språkbrukerne selv og de som jobber i

feltet med å bevare språkene. De som snakker de truede språkene, er stort sett navnløse. Samtidig er *Språk på sotteseng* en bok uten kilderegister og referanser, kun en kortfattet «takk til» helt bakerst i boka. Det gjør det vanskeligere å få grep om stoffet, som er så omfattende at man trenger flere hender å holde i enn bare forfatterens.

For det tredje er jo den eventuelle språkkrisen nært knyttet til alle de andre nevnte krisene, noe Eriksen er innom flere ganger, men aldri helt utvikler. Når små språk forsvinner som konsekvenser av ensretting og nasjonalisme, politisk undertrykkelse, krig og katastrofer, da er vel språkenes undergang først og fremst et symptom på noe – mer enn at de er problemet i seg selv. Eriksen har et sitat som vitner om dette, fra et intervju med bestyreren for Svanviken arbeidskoloni, der tatere/romanifolk ble tvangsinternert det meste av 1900-tallet. I intervjuet fra 1963 sier bestyreren: «Det vi gjør, er bevisst å utrydde et folks egenart, deres språk og deres livsform.» Og det er ikke lenge siden at dette ble sagt, i vårt eget land, men likevel er det seksti år siden, og i dag er romani et av Norges nasjonale minoritetsspråk. Vi har i alle fall begynt en høyst nødvendig gjenoppliving, og romani er dermed ikke et av de språkene som har dødd de siste femti årene. Så hvem er dagens Svanviken-bestyrer, om man skuer verden over? Hvem skal vi stille til ansvar for det som skjer av språkdød i dag?

Språk på sotteseng har potensialet til å bli en politisk viktig bok, men da må kampen for de små språkene settes inn i en større sammenheng, og noen må i større grad ansvarliggjøres. Slik boka er nå, forsvinner menneskene selv ut av Eriksens historie, det være seg de som snakker de truede språkene, eller de som truer dem. Eriksen har viet siste kapittel til norsk språkpolitikk, der vi i det minste nå har fått på plass en norsk språkløp som favner rettigheter både for små og store språk. Betyr det at det finnes en norsk språkpolitisk modell som bør eksporteres? Eller finnes det andre nasjoner som har noe å lære oss? Se, det skulle jeg gjerne hørt mer om.

AV SIRI LINDSTAD

Omstendelig om formidling

Når fagfeltet forskningsformidling etableres, er forfatterne mer opptatt av å forske enn å formidle.

KRISTIAN BJØRKDAHL, IRIS LEIKANGER
og SILJE MARIA TELLMANN (red.)
Formidlende omstendigheter
Universitetsforlaget, 2023
258 sider
Veil. pris: kr 499 (eller til gratis nedlasting)

Formidlende omstendigheter dreier seg, som boktittelens ordspill antyder, om omstendighetene rundt forskningsformidling. Over tretten kapitler diskuteres relasjonen mellom forsker og samfunn, rollene forskere inntar i offentligheten, og det rapporteres fra formidlingsprosjekter hos CICERO og NTNU. Kapitlene er lesverdige, tematikken burde angå akademikere generelt, så hvorfor oppleves da boka som tidvis langtekkelig?

En enkel grunn er at mens forskningsformidling generelt preges av forenkling og fortellinger som fenger, så er denne boka verken utformet etter slike grep eller tilbyr leseren råd for å bruke dem. Boka er ute etter å etablere forskningskommunikasjon som selvstendig forskningsfelt og å nyansere ideene våre om formidling: «[F]orskningskommunikasjon er et rikere, mer sammensatt og på noen måter faktisk atskillig vanskeligere felt enn hva mange umiddelbart tenker.» Men er egentlig boka spesielt vanskelig?

I sitt kapittel tilbyr Johan L. Tønnesson argumenter både for og mot inkludering av det han betegner som 'flerstemmighet' i forskningsformidling. En motforestilling er at «et allment publikum, uansett bakgrunn, er interessert i nye resultater, ikke akademisk diskusjon». Kapitlene inneholder derimot generelt ikke mer enn et par sider diskusjon. Det er snarere metodebeskrivelser og empiridetaljer som kan belemre utenforstående lesere. Kristian Bjørkdahls undersøkelse av medieoppslag hvor metaforen om elfenbenstårnet opptrer, ender for eksempel i en altfor kort diskusjon. Han knytter metaforen til fellesskapsforpliktelse og skriver at «det er relativt godt belagt at Norge, sammen med sine skandinaviske naboer, er et mer sammenvevd og egalitært samfunn enn USA, der individualisme er mer grunnleggende». Men dette bygger på en overforenklet forståelse av hva individualisme

utgjør: På flere måter er nordmenn vitterlig mer individualistiske enn amerikanere. Poenget bringer oss slik ikke nærmere forståelse for hvorfor metaforen fanger.

Flere av situasjonsbeskrivelsene i boka er velkjente for forskere. Mads Dahl Gjefsen og Knut Jørgen Vie viser hvordan NTNU Cyborg ble et prestisjeprojekt, men også var utfordrende for de involverte siden mediene stadig ville snakke om andre ting enn det det faktisk ble forsket på. Iris Leikanger presenterer nyvunne betegnelser for forventningene forskere møter, der samfunnsvitene ofte skal fungere som *løsningsarkitekter* og naturvitene som *tallorakel*. Mindre interessant er undersøkelsen av kommunikasjonsrådgiverrollen. Med stillingsannonser som empiri sier studien ikke noe om det faktiske arbeidet, men som påpekt i artikkelens definisjon av stillingsannonser (for dem som lurte på hva det er!) sier de noe om «hvilke forventninger som rettes mot arbeidstakerne i en organisasjon».

En del av denne kritikken føles urettferdig, for det finnes flere formidlende omstendigheter: Dette er forskning på formidling, ikke formidling av forskning. Det tilbys en serie konkrete undersøkelser heller enn et overblikk over det nye fagfeltet. Det er også mye å hente, kanskje i stor grad for andre enn forskerne som driver med formidling. Boka burde snarere leses av dem som former omstendighetene rundt, som forskningslederne, kommunikasjonsrådgivere, byråkrater og politikere.

AV ANDREAS ERVIK

Aktuell etikk om skadet natur

En stringent begrunnelse for en ny orientering overfor naturen i menneskehetens egen tidsalder.

SIGURD HVERVEN
Ville verdier. Naturfilosofi i menneskets tidsalder.
Dreyers Forlag, 2023
528 sider
Veil. pris: kr 449

Denne boken er basert på Sigurd Hvervens doktorgradsavhandling som stipendiat i filosofi ved NTNU, og gjennom den demonstrerer han effektivt kraften som ligger i humanioras særegne kvaliteter: muligheten for sakte, møysommelig tenkning om et filosofisk tema som tenkeren selv både definerer og redegjør for, fra grunnen og opp. Det er ikke småtterier Hverven begir seg ut på: Formålet med boken er å definere en ny ontologi – filosofien om hva som grunnleggende sett finnes – for «den ikke-menneskelige natur på jorda». Slik

bereder Hverven grunnen for en ny etikk, en ny måte å definere naturens verdi på og en nyorientering av menneskets ansvar.

For å være ekstra presis ekskluderer Hverven også «etisk orientering overfor andre mennesker» i prosjektet sitt, slik at vi altså står igjen med en betenkning over naturen selv, i all dens annenhet og fremmedhet. Utgangspunktet er pessimistisk; antropocen, eller menneskets ødeleggende tidsalder, er ikke lenger en spekulasjon, men en realitet som vi lever midt i.

«Det er ikke småtterier
Hverven begir seg ut på.»

Boken starter med den berømte plashvalen som strandet på Sotra i 2017, med en mage full av plast, og med dette som eksempel *par excellence* «kan den antropocene erfaringen sies å være dobbel: På den ene siden fremstår naturen med en ny skjønnhet, mens mennesket fremstår med en makt som er åpenbar i skaden som er gjort. På den andre siden erfares naturen i antropocen også som mektig og truende, mens menneskesamfunnene fremstår som mer skjøre og utsatte enn på lenge.» Fra og med 2022, skriver forfatteren, «ble erfaringen med naturens makt og menneskets sårbarhet åpenlys under koronaepidemien». Om det ligger et potensial for kritikk av Hvervens prosjekt, så ligger det kanskje her: Jeg er langt fra overbevisende om at menneskeheten som sådan har gjort seg denne erfaringen – noe som synes som et viktig premiss for Hverven (uten at jeg skal si meg uenig i håpet om at det kanskje kan skje).

Frem mot bokens avslutning, som munner ut i forsøk på en presis formulering av et etisk imperativ, tar Hverven oss gjennom gjentatte nær- og også nylesninger av kjente filosofer som Hegel, Adorno, Næss og Hans Jonas og også – for meg i hvert fall – mer ukjente størrelser som Hallicot og Whitehead, for å nevne noen. Steg for steg bereder han grunnen for en nyorientering av etikken, og den som tar seg tiden til å synke inn i Hvervens bok, vil finne at han på en overbevisende måte argumenterer for en ontologi som ikke er hverken tidløs eller universell, men som snarere nettopp tar inn over seg at den må være gyldig for den planeten vi bor på akkurat nå. Det gjør også at boken *aktuell*. Personlig synes jeg at bokens flotteste passasjer er å finne omtrent midtveis – noe som også kanskje kan sees på som et vendepunkt i bokens prosjekt. «Med et uttrykk fra Maurice Merleau-Ponty vil jeg si at naturontologi bør formuleres med et 'poetisk sinnelag'.» Det er også nettopp denne delen av boken som gav meg mest å tenke på – som når forfatteren argumenterer overbevisende om hvordan det å se på naturen som en instans med egne, og kreative, prosjekter har potensiell kraft til å endre på måten å forholde seg til den på. «Å anerkjenne genuine ikke-menneskelige prosjekter [i naturen] er å ta imot gaven.»

AV KJETIL VIKENE

«Boka er ute etter å etablere forskningskommunikasjon som selvstendig forskningsfelt.»

«Vi kan ikke bare klippe og lime»

CC BY 4.0-lisensen gir andre rett til å endre det man har publisert, skriver Olav Torvund. Han advarer mot å gjøre publisering under denne lisensen til et krav.

Forskningsrådet vil, som en del av Plan S, at resultater fra forskningsprosjekter de finansierer, skal publiseres med CC BY 4.0-lisenser. Jeg har forsøkt å finne begrunnelsen for hvorfor man har valgt og anbefaler en så vidtrekkende lisens. Til nå har ingen kunnet eller villet svare på det, og jeg har ikke funnet noen dokumenter hvor valget begrunnes. Da Torger Kielland utredet bruk av lisenser i forbindelse med Plan S, var hans konklusjon at det ville være i strid med den akademiske frihet å kreve at denne lisensen brukes. Interessant nok ble hans rapport publisert med en mer restriktiv lisens enn CC BY 4.0.

Bør vite hva man gjør

Likevel har flere universiteter vedtatt at denne skal anvendes generelt for det som publiseres av forskning. Jeg er kritisk til dette.² At noen som finansierer forskningsprosjekter, krever at resultatene gjøres tilgjengelige med nærmere angitte lisenser (forutsatt at de også finansierer publiseringen), er noe helt annet enn at slike lisenser blir en standard for hele sektoren. I Danmark har forskningsministeren sagt at man ikke kan innføre tvungne åpen tilgang-ordninger ved danske universiteter.

Noen ganger fremstilles det som om vi som er kritiske til disse lisensene, vil nekte andre å bruke dem, og at vi er mot åpenhet. Det er ikke sant. Ingen vil nekte noen å publisere med CC BY 4.0-lisensen eller andre CC-lisenser. Hovedspørsmålet er om man skal kunne pålegge oss andre å publisere med denne lisensen. De som velger å bruke disse lisensene, bør vite hva de gjør, og hva de går med på. Mitt inntrykk er at mange har liten forstå-

else av hva det gjelder. De aksepterer avtalene uten å sette seg inn i innholdet, omtrent som når vi handler på nettet. Det overrasker egentlig ikke når vedtak om bruk av CC BY 4.0 misvisende presenteres som «strategi som gir forskerne større rettigheter».³

Kunnskap er fri

Først noe grunnleggende om opphavsrett: Som opphaver kan jeg bestemme om mine arbeider skal publiseres, og hvor og hvordan disse skal publiseres. De siste forutsetter selvsagt at et tidsskrift eller forlag er interessert i å publisere dem. Hvis andre skal fremstille eksemplarer av (kopiere) mitt verk, må de i utgangspunktet ha mitt samtykke. Tilsvarende må de ha mitt samtykke til å gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (distribuere det). Velger man å bruke en CC-lisens, gir man enhver rett til å fremstille eksemplarer og å gjøre det tilgjengelig for allmennheten.

Kunnskap er fri. Vi kan og har alltid kunnet bygge videre på det andre har publisert. Og vi kan sitere andre. Vi trenger ikke noen spesielle lisenser for å kunne gjøre det. Men vi må skrive det selv. Vi kan ikke bare klippe og lime.

Som vitenskapelig ansatt ved et norsk universitet har jeg opphavsrett til det jeg skriver av bøker og artikler. Hvis Universitetet i Oslo (UiO) skal få noen rettigheter til det jeg skriver, kreves en avtale. Det er ikke noe universitetet ensidig kan fastsette. Jeg har ikke inngått noen slik avtale og kommer heller ikke til å gjøre det. UiO kan heller ikke pålegge meg å frasi meg mine rettigheter,

noe man i realiteten gjør dersom man publiserer med lisenser som CC BY 4.0.

Man samtykker til enhver endring

CC BY 4.0-lisensen gir andre rett til å endre det man har publisert. Det er det mest problematiske elementet i denne lisensen og som gjør at jeg ikke vil bruke den. Det opphavsrettslige utgangspunktet er at andre ikke har lov til å endre et verk uten samtykke. Bruker man CC BY 4.0-lisensen, gir man andre slikt samtykke. En lisens som gir rett til endringer, kan være et riktig valg i noen sammenhenger. Etter at NRK i 2009 laget sitt første sakte-TV-program, *Bergensbanen minutt for minutt*, utlyste de en konkurranse om å lage den beste videoen basert på videoopptakene fra programmet. Alle opptak ble gjort tilgjengelige med en lisens som tillot endringer. Uten en

slik lisens ville det ikke ha vært mulig å gjennomføre en slik konkurranse. For akademisk publisering er en lisens som gir rett til endringer, etter min vurdering uakseptabel.

I et innlegg i Khrono skriver Per Pippin Aspaas:⁴

«Lisensen innebærer blant annet at andre fritt kan oversette det jeg har skrevet og utgi det på nytt på et annet språk.»

Ja, han samtykker til det, og den som vil oversette, trenger ikke spørre om lov. Et spørsmål er om dette er noe man trenger. Skjer det så ofte at noen vil oversette en fagartikkel eller fagbok at det ikke er enkelt å be om samtykke? Jeg har ikke sett noen tall for dette, men jeg antar at det ikke er et stort problem.

Men endringsretten etter CC BY 4.0 stopper ikke der. Hvis man leser lisensvilkårene, ser man at man samtykker til enhver endring. Man kan forkorte, popularisere, gjøre den mer «pedagogisk» for å ta den inn i en

AV professor dr.jur.
OLAV TORVUND¹
Universitetet i Oslo

«I Danmark har forskningsministeren sagt at man ikke kan innføre tvungne åpen tilgang-ordninger ved danske universiteter.»

KRONIKK & DEBATT

Send debattinnlegg og kronikkforslag til
kjetil.brottveit@forskerforum.no.
Maks lengde på kronikk: 9000 tegn med mellomrom. Honorar for trykte kronikker: kr 2000. Maks lengde på debattinnlegg: 7000 tegn med mellomrom, men kortere innlegg har større sjanse for å bli trykket. Debattinnlegg honoreres ikke.

læremiddelpakke, man kan utelate eller dempe ned det man er uenig i, og så videre.

Et ungarsk eksempel

Jeg går igjen tilbake til Per Pippin Aspaas' innlegg i Khrono, som gir et illustrerende eksempel på hvorfor man ikke bør velge denne lisensen:

La oss tenke oss at noen tar min tekst, vrir og vender på budskapet til det absurde, og så skriver at «Dette er en omarbeiding av en tekst skrevet av Per Pippin Aspaas som opprinnelig ble publisert i YYY». Dette har faktisk skjedd. Deler av min ph.d.-avhandling er blitt oversatt til ungarsk og – etter sigende, jeg behersker ikke selv ungarsk – brukt som ammunisjon i en fortelling til inntekt for høyresiden i det landet. Jeg har få muligheter for å gå i rette med oversetterens fantasifulle kontekstualisering. Jeg ser heller ingen grunn til å gjøre det. Seriøse ungarske forskere går til originalen, som ligger tilgjengelig på engelsk med åpen tilgang i UiTs vitenarkiv. Dermed konstaterer de raskt at jeg ikke deler en slik agenda.

Hvis hans ph.d.-avhandling ble publisert med en CC BY 4.0-lisens, samtykket han ikke bare til at den kunne bli oversatt til et språk han ikke behersker, kanskje av noen han ikke hadde tillit til. Han samtykket også til at avhandlingen kan brukes i sammenhenger han selv tar avstand fra. Det er et vilkår at det skal lenkes til originalen, og seriøse forskere vil antageligvis lese den engelskspråklige originalen. Men det han skriver, viser at det ikke bare er seriøse forskere som har gjort bruk av denne avhandlingen. De som hører på høyresidens fortelling, går neppe til den engelskspråklige originalen.

Fraskriver seg retten

Som opphavere har vi det som kalles *ideelle rettigheter*, som følger av åndsverkloven § 5 og Bernkonvensjonen om opphavsrett art. 6 bis. nr. 1. De består av to hovedelementer. Det første er rett til navngivelse, noe som også CC BY 4.0 krever. Det andre er at vi skal

kunne motsette oss gjengivelse på en måte som er krenkende for opphaveren eller verket. Dette er en rett man ikke kan fraskrive seg.

I Forskerforum skriver John-Arne Røttingen⁵ at opphavere som bruker CC BY-lisensen, er vernet «mot misbruk av publikasjonen. Forskeres rettigheter er beskyttet både gjennom åndsverksloven og CC-lisensenes 'innebygde' vern av ideelle rettigheter». Det er feil. Etter CC BY 4.0 section 2 (b) nr. 1 fraskriver man seg denne retten, eller mer presist: Man forplikter seg til ikke å påberope seg en slik rett. Etter section 3 (a) nr. 3 kan opphaver kreve sitt navn fjernet, men kan ikke på annen måte motsette seg krenkende gjengivelse. Dette kan leses som et resultat av at CC-lisensene er utviklet i USA, hvor man har en helt annen opphavsrettstradisjon enn hos oss. Man anerkjenner blant annet ikke ideelle rettigheter. Et avtalevilkår hvor man forplikter seg til ikke å gjøre gjeldende en rett man ikke kan fraskrive seg, vil neppe være gyldig hos oss.

Et prinsipp i internasjonal opphavsrett er at spørsmålet avgjøres i det land og etter det lands lovgivning hvor man søker vern eller vil påtale krenkelse. I Per Pippin Aspaas' tilfelle måtte han eventuelt ha gått til sak i Ungarn, og saken ville blitt avgjort etter ungarsk rett.

Man skriver ikke vitenskapelige artikler eller bøker for pengenes skyld, i alle fall ikke annet enn indirekte ved at de kan bidra til å fremme den vitenskapelige karrieren. Det betales stort sett ikke honorar for vitenskapelige artikler. I dag er det vanlig at man må betale for å få artiklene publisert. Å skrive akademiske fagbøker kaster stort sett så lite av seg at det nærmest blir symbolsk. De fleste av oss sier likevel ja takk hvis vi kan få noen penger for det vi gjør.

Går ut over stipendene

En vesentlig del av det økonomiske kretsløpet for faglitteratur er kopieringsvederlag med mer som kreves inn av Kopinor. Dette deles ut til blant andre opphavere i form av stipend gjennom Det faglitterære fond. Som

en følge av lov om kollektiv forvaltning av opphavsrett mv. er stipendordningene under revisjon, slik at det i dag ikke er mulig å si noe om hvordan stipendene i fremtiden vil være. Men det grunnleggende er at dette er vederlag for kopiering av opphavsrettslig vernede verk. Hvis man samtykker til at alle fritt kan kopiere, slik man gjør ved en CC-lisens, da gir disse verkene ikke vederlag inn i systemet. Mange av avtalene med de internasjonale tidsskriftforlagene inkluderer rett til å kopiere fra tidsskriftene. De pengene som betales for dette, ser ikke forfatterne noe til. Men Kopinor krever ikke inn vederlag for det som publiseres på denne måten.

Dermed kvalifiserer det som publiseres på denne måten, heller ikke for å søke stipend der tidligere utgivelser har betydning. Iallfall for noen stipender er det slik at hvis man er kvalifisert basert på tidligere utgivelser, får man stipend automatisk, om man bare sender inn søknad innen fristen. Det er stipender som vil være av en størrelse som kan bety en del for dem som lever på universitets- eller høgskolelønn. Dette stiller man seg utenfor ved å publisere med CC-lisenser.

Fotnoter:

- 1 Olav Torvund er professor ved Institutt for privatrett / Senter for rettsinformatikk, Universitetet i Oslo. Han er blant annet leder av Forskerforbundets opphavsrettsutvalg.
- 2 «Fire universiteter har vedtatt strategi som gir forskerne større rettigheter» Khrono, 14. desember 2022
- 3 Khrono, 14. desember 2022
- 4 Per Pippin Aspaas: CC BY 4.0 løser flere problemer enn det skaper, Khrono, 16. januar 2023
- 5 John-Arne Røttingen: «Det er viktig å løfte blikket og diskutere åpen publisering som del av et større hele», Khrono, 10. januar 2020

Se også debattinnlegg på side 42.

Gunstig for forskersamfunnet?

Advokat Magnus Stray Vyrje advarer mot publisering under den såkalte CC BY 4.0-lisensen. Han spør: Hvorfor skal norske faglitterære forfattere, frivillig, sette seg i en slik situasjon?

OPPHAVSRETT: Anbefalingene om å publisere under CC BY 4.0-lisens har skapt debatt. Det kan man forstå. Det eneste som forfatteren beholder av opphavsrett (enerett) under denne lisensen, er retten til å bli navngitt samt retten til å motsette seg verksbruk som er krenkende.

Dette er ideelle rettigheter som åndsverkloven ikke tillater at opphaveren skriver generelt fra seg. Som det fremgår av § 5 (3), kan opphaveren bare avstå retten til navngivelse og vernet mot krenkende verksbruk så lenge det gjelder en verksbruk som er avgrenset etter art og omfang. Det er verksbruken ikke ved bruk av CC BY 4.0-lisens.

Lisensvilkårene, som er omfattende, er ikke tilpasset norsk rett. Det er heller ikke den norske oversettelsen av vilkårene. Også det skaper utfordringer. Før CC BY 4.0-lisensen anbefales tatt i bruk, burde vilkårene ha vært forklart for norske opphavere og vurdert opp mot de uforventelige vilkårene i åndsverkloven § 5. Debatten har allerede vist at det her er mange misforståelser.

Problemet med lisensen

Ettersom lisensen åpner for at åndsverkene kan oversettes og bearbeides, bygger CC BY 4.0-lisensen på den rettslige forståelse at det nødvendigvis ikke medfører inngrep i opphavsmannens respektrett å tilgjengeliggjøre bearbeidelser av verket. Et slikt generelt utgangspunkt er imidlertid ikke holdbart.

Mange faglitterære verk er tvert imot av en slik karakter at selv mindre språklige og redaksjonelle endringer kan medføre

at bearbeidelsen kommuniserer et annet innhold enn forelegget. Det å tilgjengeliggjøre slike bearbeidelser som opphavsmannens kan lett medføre at respektretten krenkes. Som loven uttaler i § 5 (2), må et åndsverk ikke endres eller gjøres tilgjengelig for allmennheten på en måte eller i en sammenheng som er krenkende for opphaverens eller verkets anseelse eller egenart.

Problemet med CC BY 4.0-lisensen er at dette er en problemstilling som opphaveren ikke kan avverge på forhånd. Opphavsmannen har etter åndsverkloven rett til å bli konsultert før andre tilgjengeliggjør verket i opprinnelig eller endret form. Noen slik godkjennelsesrett har ikke opphaveren under lisensen. Opphaveren henvises her til å forfølge inngrepet på etterhånd.

Ingen enkel øvelse

Sistnevnte kan igjen by på så vidt store praktiske utfordringer at respektretten ikke lar seg håndheve. Grensen mellom hva som er akseptable bearbeidelser under lisensen og krenkende verksbruk

i henhold til opphavsretten, kan nemlig være vanskelig å trekke. Dette gjelder også fordi de ideelle rettighetene forstås ulikt i ulike land. Det er derfor ingen enkel øvelse å forfølge inngrep i respektretten over landegrensene.

Mange vil kanskje også mene at forfatteren får skyld seg selv når han – frivillig – velger å tilgjengeliggjøre sine verk under en CC BY 4.0-lisens med uklare vilkår. Realiteten kan uansett bli at opphaveren må akseptere at hans verk blir republisert med en form og/eller med et innhold som for opphaveren er krenkende.

Spørsmålet som oppstår, er følgende: Hvorfor skal norske faglitterære forfattere, frivillig, sette seg i en slik situasjon? På hvilken måte er en slik ordning gunstig for forskersamfunnet? Er det ikke, både for opphaverne og samfunnet, bedre at forfatterne beholder sin paternitetsrett over verkene, slik at de ikke republiseres med andre endringer og tillegg enn dem som opphaveren vedstår seg? Er det ikke det som er selve poenget med å republisere andres åndsverk som åndsverk – at de er opphavsmannens?

Balansen mellom interesser

Allmennheten kan uansett referere fra verkene. På samme

måte kan allmennheten, uten å innhente forfatterens samtykke, gjengi beskyttede elementer fra verkene ved å sitere. Forfatteren kan heller ikke motsette seg at andre lar seg inspirere av hans verk, slik at det skapes nye og selvstendige verk.

Åndsverkens faglige og vitenskapelige innhold ligger som kjent i det fri. Det eneste som opphavsretten beskytter, er opphaverens litterære og kunstneriske formgivning. Opphavsretten bidrar også på denne måten til at det skapes en rimelig balanse mellom opphaverens interesser på den ene siden og allmennhetens interesser på den andre.

Det som er et hovedspørsmål i debatten om CC BY 4.0-lisensen, er følgende: Hvorfor skal faglitterære forfattere – på uklare vilkår – gi fra seg råderetten over egne åndsverk når allmennheten, uansett, kan ytre seg om og forsyne seg fra de samme verkene via referat-, sitat- og inspirasjonsretten? Hvorfor skal forfatterne – i tillegg – gi allmennheten rett til å publisere bearbeidelser av verkens litterære formgivning?

Se også kronikk på side 40.

«Opphavsmannen har etter åndsverkloven rett til å bli konsultert før andre tilgjengeliggjør verket i opprinnelig eller endret form.»

Gjesteskribentene skriver sant og subjektivt om forskning. De faste gjestene er John Peter Collett, Helga Eggebø, Oddveig Storstad og **Lorenz Khazaleh**.

Åpne sosiale medier for akademia!

Da verdens rikeste mann kjøpte opp Twitter i fjor høst og satte seg inn som den enevel-dige hersker, flyttet mange akademikere til det ikke-kommersielle alternativet Mastodon. Universiteter, museer og offentlige institusjoner i mange land fulgte etter.

Jeg, som i de siste årene har mistet interessen for sosiale medier, ble grepet av en lyst til å bli sosial på nettet igjen. Har vi nå kanskje en sjanse til å få tilbake kontrollen over nettet? På Mastodon er det nemlig ingen algoritmer som bestemmer over det vi ser. Ingen overvåker hvilke lenker vi klikker på, og hva vi søker etter. Her er det hverken reklame eller betalte innlegg. Mastodon er dessuten del av Allheimen («fediverse» på engelsk), et univers av åpne sosiale medier som kan snakke med hverandre. Med en konto på Mastodon kan jeg kommunisere med brukere fra alle de andre mediene der. Disse mediene, som Instagram-alternativet Pixelfed og Facebook-alternativet Friendica, er også blitt mer og mer populære. Tyske Universität Greifswald bruker allerede PeerTube istedenfor YouTube for å legge ut videoer. Ser vi her, etter innføringen av åpen-tilgang-modellen, det neste skrittet i demokratisering

ringen av akademia?

Jeg bestemte meg for å teste Friendica fordi det ser mer vennlig ut enn Mastodon. For å opprette en konto i Allheimen kan man registrere seg på en av de mange serverne («instanser») som blir drevet av frivillige. Eller man installerer tjenesten selv. For å lære mest mulig bestemte jeg meg for det sistnevnte.

Begynnelsen er krevende. Det er ikke lett å finne folk man kan følge. Det finnes ennå ikke en søkemotor for hele Allheimen, men heldigvis noen tematiske instanser: Fediscience er rettet mot forskere, på zirk.us er det mange samfunnsvitere. Lister har dukket opp over akademikere på Mastodon. På listen over antropologer oppdaget jeg det første antropologiske tidsskriftet i Allheimen – Suomen antropologi, utgitt av Den finske antropologiske foreningen. De publiserer allerede med åpen tilgang fordi de ser kunnskap som allemannseie. Derfor var det logisk for dem å være til stede på Mastodon, skriver redaktørene Tuomas Tammisto og Heikki Wilenius i den siste utgaven. Jeg la også til Forskerforum selv om bladet ikke har en konto der. En fordel med Friendica er at man kan legge til nettsider som kontakt. Hver ny sak i Forskerforum

dukker nå opp i nyhetsstrømmen min. Så praktisk!

Noe av det mest interessante er at brukerne er opptatt av å skape en annen kultur. Alle sier det er hyggeligere i Allheimen og at samtalerne er mer givende der enn på Twitter. En grunn er at Twitter-algortimene favoriserer saker som polariserer. I Allheimen forventes det derimot at man legger inn en triggeradvarsel når man skriver om kontroversielle temaer. På Mastodon er det få akademikere som skryter av å være keynotespeaker på en konferanse. Selvpromotering, som er vanlig på Facebook og Twitter, anses som skitten. Og når man legger ut et bilde, bør man ikke glemme en bildebeskrivelse slik at også blinde brukere får «se» bildet. Slik er det på instansene jeg kjenner. Men hver instans kan ha sine egne (skrevne og uskrevne) regler om akseptabel oppførsel.

Er Allheimen nettets framtid? Potensialet er der. I begynnelsen av Twitter-migrasjonen i fjor høst var tonen i mange artikler skeptisk. Utviklingen viser at Allheimen er kommet for å bli. Mens jeg skriver dette, diskuteres det på Mastodon om Universitet i Oslo bør ha sin egen instans. Jeg kommer i hvert fall til å forbli her i Allheimen.

AV **LORENZ KHAZALEH**
sosialantropolog og for tiden
tysklærer i Tyskland

«Jeg, som i de siste årene har mistet interessen for sosiale medier, ble grepet av en lyst til å bli sosial på nettet igjen.»

Forskningssystemet endres stykkevis og delt

Regjeringen ser ut til å beslutte endringer i forskningssystemet uten helhetlig prosess og beslutningsgrunnlag, skriver Carina Hundhammer og Monika Sandnesmo.

FORSKNINGSPOLITIKK:

Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning varslet i fjor en gjennomgang av forskningssystemet. Det kan være gode grunner til å vurdere systemet. Vedlikehold og oppgradering er viktig for å bevare det som fungerer, og sette systemet i stand til å tåle det som kommer. I langtidsplanen lå skissen til oppussingsplanene klare. En total gjennomgang med bred involvering av aktørene i forskningssystemet.

Hva skjer med prosessen og legitimiteten til langtidsplanen når planen ser ut til å behandles stykkevis og delt, der helheten fremstår svært uklart?

Forslaget fra Kunnskapsdepartementet om endringer i Forskningsrådets rolle og styresammensetning skjer før den helhetlige gjennomgangen.

Sårbare for brå endringer

Vi i forskningsinstituttene NORCE og forskningsalliansen NORIN (Institutt for energiteknikk, Norsk institutt for luftforskning og Norsk institutt for

AV CARINA HUNDHAMMER, daglig leder i NORIN, og MONIKA SANDNESMO, leder forkningspolitikk og samfunnskontakt i NORCE

vannforskning) stiller spørsmål ved prosessen som nå foregår: Hvor er de gode konsekvensanalysene og kunnskapsgrunnlaget som skal ligge til grunn for slike endringer?

Vi mener prosessen og fraværet av grunnlag bidrar til å svekke legitimiteten i langtidsplanen. Hva er egentlig bakteppet, og hva blir konsekvensene av de foreslåtte endringene i Forskningsrådet for institutter, universiteter, næringsliv, helseforetak og andre godkjente forskningsaktører?

Forskningsrådets virkemidler og forskningspolitiske kunnskapsgrunnlag står helt sentralt i instituttene hverdag. Norge har valgt en modell med lav grunnfinansiering av forskningsinstituttene. Åpne utlysninger i Forskningsrådet er en sentral del av vår finansieringsmodell, og vi er sårbare for brå endringer i modellen.

30 år med samlet stemme

En styrke med det norske forskningssystemet har vært at vi har hatt ett samlet Forskningsråd siden 1993 – tretti år med samlet stemme for å bygge det norske forskningssystemet, også ut mot EUs rammeprogram for forskning og innovasjon.

Dette har vært ansett som en styrke der departementer og sektorene som utøver FoU (forskning og utvikling) – universitets- og høyskolesektoren, instituttsektoren og næringslivet – har vært samlet under samme tak med åpen konkurranse og godt samspill. Men tendensen er i endring. Vi opplever ikke lenger at det er en balanse i systemet.

Regjeringen ser ut til å ønske et Forskningsråd underlagt Kunnskapsdepartementet (KD) uten at sektordepartementene skal ha en stemme inn.

Hva nå?

Hva vil dette bety for den næringsrettede forskningen og forskningsinstituttene som får sin grunnfinansiering og forskningsmidler i stor grad fra andre departementer enn KD? Spørsmålene blir mange, da prosessen er uklar og endringene kommer stykkevis og delt. De nye plantegningene for prosjektet ser ikke ut til å henge sammen med gode kunnskapsgrunnlag, mål og effektanalyser. Forskning er et nasjonalt og tverrpolitisk ansvar.

Vi støtter de andre aktørene som flagger sin bekymring for prosessen, og vi ser at opposisjonspolitikkerne, som Kari Anne Jønnes (H) og Abid Raja (V), er på banen med spørsmål til regjeringen. NHO har med rette påpekt behovet for et Forskningsråd som skal ha ansvar i bredden.

Det virker som om sektordepartementenes ansvar og eierskap til norsk forskning svekkes med de foreslåtte grepene. Norsk forskning er ikke bare KD sitt ansvar, det er et nasjonalt tverrpolitisk ansvar at vi bygger kunnskap i hele bredden av fag og tematiske områder.

Forskningsrådets rolle gjennom deres vedtekter og styresammensetning må ivaretas i en helhetlig prosess og begrunnes i den varslede systemgjennomgangen. Her må bredden av aktører få delta, og vi deltar mer enn gjerne. Kunnskapsgrunnlagene og konsekvensene for endringer må være tydelige – slik Per Koch beskriver i en kommentar i Forskningspolitikk.

«Regjeringen ser ut til å ønske et Forskningsråd underlagt Kunnskapsdepartementet uten at sektordepartementene skal ha en stemme inn.»

Langtidsplan uten penger

Stortingets Utdannings- og forskningskomité la 7. februar fram sin innstilling til Langtidsplanen for forskning og høyere utdanning 2023–2032. Målet med langtidsplanen er å koordinere forskningspolitikken på tvers av sektorer og bidra til langsiktighet og forutsigbarhet.

Men Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind savner nettopp langsiktighet og forutsigbarhet i Stortingets innstilling.

– Til tross for en helt entydig tilbakemelding fra en samlet sektor, mangler det fortsatt en forpliktende plan for finansiering. Dette kan bli en tiårsplan med mye ambisjoner og lite penger. Det er ikke det norsk forskning trenger, sier Lind.

Vil sikre bedre vilkår for forskning i helsesektoren

Hovedstyret i Forskerforbundet vedtok 26. januar et revidert politikkdokument for våre medlemmer ved helseforetak og sykehus. Politikken er utviklet på bakgrunn av medlemsundersøkelser i sektoren og i samarbeid med tillitsvalgte.

– Vi er opptatt av at det etableres rammevilkår som sikrer langsiktighet for forskningsvirksomheten ved sykehusene. I tillegg til forutsigbar finansiering, er det et helt sentralt mål for oss å få ned bruken av midlertidige ansettelser i forskningsavdelingene, sier Forskerforbundets leder Guro Lind, som selv er kreftforsker ved Radiumhospitalet i Oslo. Flere faste stillinger og mer langsiktig finansiering vil gi økt kvalitet i norsk helseforskning, mener hun.

Partssamarbeid – en del av løsningen for rettferdig omstilling

Unio deltok også i år med et digitalt arrangement i forbindelse med den årlige Bærekraftskonferansen i Bergen, SDG Bergen 2023 og Day Zero. På Unios Day Zero-arrangement «Profesjonenes rolle i rettferdig omstilling» orienterte to forskere om rettferdig omstilling, den norske modellen, partsamarbeid og hva forskningen sier om å skape omstilling innenfra.

Terje Skyvulstad fra Utdanningsforbundet, Kirsten Brubakk fra Sykepleierforbundet og Forskerforbundets nestleder Kristian Mollestad deltok sammen med statssekretær Gunn Karin Gjøl fra Kommunal- og distriktsdepartementet og fagsjef Anne Romsaas fra KS i debatter om hvordan forbundene jobber med rettferdig omstilling og bærekraftsmålene og om partsamarbeid, medbestemmelse og tillitsreformen.

Du kan lese mer og se opptak av debatten på Unios nettsider unio.no.

– Staten må skjerpe seg som arbeidsgiver

Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) ved OsloMet la 24. januar fram rapporten fra Medbestemmelsesbarometeret for 2022. Tema for årets barometer er tilstanden i det lokale partssamarbeidet.

Nok en gang viser Medbestemmelsesbarometeret at åpenhet og medbestemmelse er under press i staten og i statseide virksomheter. Forskerforbundets nestleder Kristian Mollestad mener rapporten bør være en vekker.

– Det er bekymringsfullt at det er de ansatte

i staten som i størst grad opplever at de har fått mindre innflytelse de siste tre årene. Regjeringen er tydelig på at den ønsker et sterkere partssamarbeid og mer tillitsbasert ledelse. Samtidig er det i statlig sektor, der regjeringen selv har størst innflytelse over arbeidsgiverpolitikken, at utviklingen er verst. Det er rett og slett ikke bra nok. Staten må skjerpe seg som arbeidsgiver, mener Mollestad.

Gratis helsetelefon for studenter og stipendiater

Nå har du som er student eller stipendiat fått helsetelefon inkludert i medlemskapet ditt. Det gir deg tilgang til online lege- og psykologhjelp, blant annet 8 psykologtimer per år, og legehjelp per telefon 24 timer i døgnet (inkluderer korte sykemeldinger, resepter, kan få henvisning direkte til spesialist). Tilgangen gjelder også ektefelle/samboer og barn.

Det er ikke alltid nødvendig å dra til legen for å få hjelpen du trenger. Ved tilstander som ikke krever fysisk undersøkelse kan du få hjelp over video. Bestill time og snakk med en lege der du er.

Tjenesten leveres av Helsetelefonen AS, som kan kontaktes på tlf. 21 89 61 09. Du kan lese mer om tilbudet på Forskningskontorets nettsider forskerforsikring.no.

Nå får du enda mer ut av bankavtalen med Nordea!

Unio har fremforhandlet noen av de aller beste rentene for deg. Med høstens mange rentehevinger og økonomisk uro er det mange som har blitt mer bevisste på eget forbruk, utgifter og selvfølgelig også renten på boliglånet. Den har Unio hjulpet deg med.

I denne tiden ønsker vi å sikre at du kjenner til at du har en av markedets aller laveste renter på boliglånet ditt. Du får også en ekstra god rente på sparekonto til 2,60 %. Vi håper dette kan bidra til en god økonomisk start på det nye året for deg som medlem.

Få oversikt over medlemstilbudet hos Nordea på forskerforbundet.no/bank.

Priseksempel Boliglån Ung per 15.02.23: Nominell rente 3,84 % p.a., effektiv rente 3,96 % p.a., kr 2 000 000,00, – 0/25 år. Samlet kredittbeløp- og kostnader kr 3 129 255,00.

FORSKERFORBUNDET

- er landets største og ledende fag- og interesseorganisasjon for ansatte i forskning, høyere utdanning og kunnskapsformidling.
- har nærmere 25 000 medlemmer og er tilsluttet Unio – hovedorganisasjonen for universitets- og høyskoleutdannende.
- arbeider for høyere lønn og bedre arbeidsvilkår for medlemmene.

KURS OG SEMINARER

Tillitsvalgtoppøplring og seminarvirksomhet tilhører vår kjerneaktivitet, og er en viktig forutsetning for arbeidet i Forskerforbundet. Vi tilbyr en kombinasjon av kurs med fysisk oppmøte og digitale kurs/webinar. Alle med verv i lokallag og foreninger kan melde seg på våre kurs og seminar. Følg med på våre nettsider for oppdatert kursprogram: forskerforbundet.no/kurs.

VERV EN KOLLEGA

Kjenner du noen som kan bli medlem i Forskerforbundet? Verv en kollega i dag og få vervepeng som kan tas ut i form av gavekort. Jo flere du verver, jo mer får du i premie: 500 kr. for ett nytt medlem, 1 500 kr. for to, og deretter 500 kr. for hvert ekstra medlem du verver. På Min side finner du oversikt over dine vervinger og din poengsaldo.

FORSKER FORBUNDET

Følg oss!

facebook.com/forskerforbundet
twitter.com/Forsker

@forskerforbund

FORSKERFORBUNDETS HOVEDSTYRE 2022–2024: Guro Elisabeth Lind, Oslo universitetssykehus (leder), Kristian V.E. Mollestad, Presteforeningen (nestleder), Ann Cecilie Bergene, NIFU, Kristin Lofthus Hope, Høgskulen på Vestlandet, Belinda Eikås Skjæstad, Universitetet i Oslo, Tord Mjøsund Talmo, NTNU, Hugues Verdure, UIT Norges arktiske universitet, Tony Burner, Universitetet i Sørøst-Norge (1. vara), Bente Ovødie Skogvang, Høgskolen i Innlandet (2. vara), Brynjar Kulset, Nasjonalbiblioteket (3. vara). **SEKRETARIATET:** GENERALSEKRETÆR: Birgitte Olafsen.

STAB: Kommunikasjonsleder Lars Kollveit, informasjonsleder Unn Rognmo. **ARBEIDSLIVSAVDELINGEN:** avdelingssjef Bjørn T. Berg, fagsjef Jorunn Dahl Norgård, spesialrådgiver Kari Folkenborg, rådgiver Gisle Fuhr, spesialrådgiver Jon Wikene Iddeng, spesialrådgiver Åshild Olausen, forhandlingssjef Jorunn Solgaard, spesialrådgiver Andreas Christensen, spesialrådgiver Lene Ståhl.

JURIDISK AVDELING: avdelingssjef/advokat Ann Turid Opstad, advokat Christoffer Hjelde, advokat Eirik Kollerøy, advokat Hildur N. Nilssen, advokat Mariann Helen Olsen, advokat Asmund Riegels.

ORGANISASJONS-AVDELINGEN: organisasjonssjef Joar Flynn Jensen, seniorrådgiver Nina Fjeld, rådgiver Cecilie Frich, seniorrådgiver Brit Helen Hesselberg, rådgiver Rita Kvæl.

ADMINISTRASJONS-AVDELINGEN: administrasjonssjef Kjetil Mørk, arkivleder Kristine K. Brox, seniorrådgiver Aina Nilsen, rådgiver HR & administrasjon Ane Rinnaas Skuseth, konsulent Marit Sømmer, IT-rådgiver Øyvind Åsebøstøl, seniorrådgiver/seniorcontroller Lina Haugland, rådgiver HR & lønn Elisabeth Johansen, rådgiver/controller Sofie Myrland Kjellgren, fagansvarlig medlemsservice Linda Pettersson, konsulent Trineline Aikio, konsulent Hans Askildsen, seniorkonsulent Tore Sandnes

Vil sikre **bedre vilkår** for forskning i helsesektoren

Forskerforbundets hovedstyre har vedtatt et nytt politikkdokument for helseforetak og sykehus. – Både forskningen og forskerne i helsesektoren har for lite forutsigbare rammebetingelser. Flere faste stillinger og mer langsiktig finansiering vil gi økt kvalitet i norsk helseforskning, mener Guro Lind.

Rundt seks prosent av Forskerforbundets medlemmer jobber i helseforetak og sykehus. Mange er forskere, mens en annen betydelig gruppe er kliniske ernæringsfysiologer. Begge grupper har deltatt i utformingen av et nytt politikkdokument for helsesektoren, som hovedstyret nylig vedtok. Politikken er utviklet på bakgrunn av medlemsundersøkelser i sektoren og i samarbeid med tillitsvalgte, og kan leses på Forskerforbundets nettsider.

I dokumentet pekes det på fem hovedmål som Forskerforbundet vil arbeide for:

- Å styrke forskning, tverrfaglighet og samarbeid i sykehusenes kjerneoppgaver
- Godt samsvar mellom arbeidsoppgaver, krav og tilgjengelige ressurser
- Gode lønns- og arbeidsvilkår og at bruken av midlertidige ansettelser må ned på nivå med arbeidslivet for øvrig
- Bedre kompetanseutvikling og karrieremuligheter
- Styrking av medbestemmelse og medvirkning på alle nivå

Forskerforbundets leder Guro Elisabeth Lind er selv kreftforsker ved Radiumhospitalet i Oslo.

– Vi er opptatt av at det etableres rammevilkår som sikrer langsiktighet for forskningsvirksomheten ved sykehusene. I tillegg til forutsigbar finansiering, er det et helt sentralt mål for oss å få ned

bruken av midlertidige ansettelser i forskningsavdelingene, sier Lind.

I en kartlegging av forskeryrkets attraktivitet blant Forskerforbundets medlemmer høsten 2022, kommer det fram at ansatte i helseforetakene i større grad enn andre forskere oppgir manglende karrieremuligheter som en viktig årsak til at de har vurdert å slutte i yrket.

– Det må bli bedre samsvar mellom lønn og utdanning, kompetanse, ansvar og innsats. Det må også innebære at en faglig karriereutvikling gir like gode lønnsmuligheter som en lederkarriere. Forskerforbundet vil arbeide for gode karrieremuligheter og tydelige stillingsstrukturer for alle yrkesgrupper i sektoren, og for bedre muligheter for faglig oppdatering og kompetanseheving, sier Lind.

En stor gruppe av Forskerforbundets medlemmer i helsesektoren er kliniske ernæringsfysiologer.

– Deres faglige ekspertise er helt sentral for å sikre pasientbehandling med høy kvalitet. Vi vil derfor arbeide for kontinuerlig kompetanseutvikling for denne viktige yrkesgruppen, blant annet gjennom krav om offentlig spesialistgodkjenning, avslutter Lind.

Visste du at Kliniske ernæringsfysiologer tilsluttet Forskerforbundet (KEFF) er en egen, aktiv forening? Du kan lese mer om KEFF og deres arbeid på keff.no

Partssamarbeid for bærekraft

Det er ett år siden jeg sist skrev om bærekraft i Forskerforum. Nå er vi også ett år nærmere 2030 – året vi skal ha nådd FNs bærekraftsmål om å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene. Hva har skjedd siden sist? Dessverre opplever mange av oss at det går altfor sakte.

«Vi trenger ikke nye agendaer, men å gi ny energi til de vi allerede har. Universiteter og forskningsinstitusjoner har en særlig viktig rolle for å nærme oss målet med å bygge bærekraftige løsninger. Hvis vi har viljen til å gjøre det ...»

Ordene tilhører Helen Clark, inntil nylig New Zealands statsminister, og ble uttalt på den årlige bærekraftskonferansen som for kort tid siden ble avholdt i Bergen. Under konferansen deltok jeg i en panelsamtale kalt *Profesjonenes rolle i rettferdig omstilling – partssamarbeid som en del av løsningen*.

Og Helen Clarks ord om universitetenes rolle kunne like gjerne vært brukt om partssamarbeidet.

For meg er det åpenbart at en viktig del av løsningen på bærekraftsspørsmålene er knyttet til medbestemmelse og partssamarbeid. De som vet hvor skoen trykker, må være med på å finne de gode, konkrete løsningene som styrker bærekraftsarbeidet i hverdagen.

Forskerne som innledet til vår sesjon på Day Zero, vektla nettopp hvilket uutnyttet potensial som finnes i partssamarbeidet. Vi har fremforhandlet verktøyene, nedfelt i tariffavtaler innen alle sektorer.

Professor David Jordhus-Lier fra Universitetet i Oslo (UiO) ga oss noen utfordringer: Myndighetene må bruke klimaomstillingen til å fylle tillitsreformen med innhold. Arbeidsgiverne må redusere risiko og øke legitimitet i omstillingen. Og forbundene må fylle tillitsvalgtrollen med innhold i klima- og miljøspørsmål gjennom opplæring og erfaringsdeling.

Hvor er det så det svikter i dette arbeidet? Hvorfor går det fortsatt så sakte?

Medbestemmelse under press

Ikke lenge før bærekraftskonferansen deltok jeg på fremleggelsen av Medbestemmelsesbarometeret for 2022. Det tar tempen på medbestemmelsen i norsk arbeidsliv og legges frem hvert år – på oppdrag fra blant andre oss i Forskerforbundet.

Og det er særlig ett funn i årets barometer som gir grunn til bekymring: Drøyt en tredjedel av de ansatte i staten opplever mindre innflytelse på arbeidsplassen enn før.

Lokale tillitsvalgte er en forutsetning for at den norske modellen skal fungere. Vi har mange og dyktige tillitsvalgte i staten, men de erfarer at stadige omstillinger, effektivitetskrav og moderne ledelsesmodeller verken gir tid eller rom for involvering. Medbestemmelsesbarometeret bekrefter også at det er en positiv sammenheng mellom ansattes opplevelse av innflytelse og det å ha tillitsvalgte som kan fylle tillitsvalgtrollen på en god måte.

Men når en av fire møter negative reaksjoner fra ledelsen når de bruker tid på tillitsvalgtarbeid – hvordan skal de da kunne bidra til partsarbeid om bærekraftsspørsmål?

AV KRISTIAN MOLLESTAD,
nestleder i Forskerforbundet

«Å hoppe bukk over medbestemmelsen gir sand i maskineriet.»

En etterlengtet tillitsreform

Regjeringen har lovet en tillitsreform i offentlig sektor, og det er åpenbart på tide å sette fart på reformen. Nå trenger vi aktive endringer både fra myndighetenes side og på virksomhetsnivå for å øke de ansattes innflytelse, både for å styrke muligheten til å utøve faglig og profesjonelt skjønn og for å sikre medbestemmelsen.

Vi har i utgangspunktet høy tillit i norsk arbeidsliv. Det skyldes ansatte med høy kompetanse og tradisjonen med medvirkning og medbestemmelse gjennom hovedavtalene. Dette er ressurser vi må dra veksler på i en offentlig tillitsreform. Og da blir det ekstra viktig at styringssystemet er rigget slik at det er plass til medbestemmelse, og at medbestemmelse og medvirkning ikke oppleves som sand i maskineriet.

Det er jo tvert imot slik at det å hoppe bukk over medbestemmelsen gir sand i maskineriet – ikke aktive tillitsvalgte.

En hovedutfordring er at beslutninger knyttet til klima og bærekraft tas på arenaer der det ikke er medbestemmelse. Virksomhetene må derfor i større grad legge til rette for det – da vil også engasjementet øke.

Vi må rett og slett koble tillitsreformen og bærekraftsarbeidet.

Forskerforums nyhetsbrev

Vil du holde deg oppdatert om forskning og høyere utdanning på universiteter, høyskoler, forskningsinstitutter og i arkiv, bibliotek og museum?

Forskerforums nyhetsbrev kommer én gang i uken med nyheter, debattstoff og stillingsutlysninger fra vår nettavis.

Vi fortsetter selvsagt å sende deg 10 utgaver i året av bladet Forskerforum, og du kan følge daglige nyhetsoppdateringer på [Forskerforum.no](https://forskerforum.no).

Meld deg på Forskerforums nyhetsbrev på våre nettsider!

